

استفتائات مسائل مستحدثه مسجد

گردآوری: رحیم صفری^۳

پرسش

با توجه به برخی روایات که ساخت مناره را برای مسجد بدعت شمرده است، اگر در ساخت مسجدی در روستایی، مناره برای آن طراحی شود، چه حکمی دارد؟

پاسخ اجمالی

با آنکه برخی روایات در مورد نکوهش ساخت مناره وجود دارد، اما بیشتر فقها با جمع‌بندی مجموع دلایل فقهی امروزه ساختن گنبد و مناره را برای اماکن مذهبی مجاز می‌دانند.

ضمائم:

پاسخ مراجع عظام تقلید نسبت به این سؤال، چنین است.

حضرت آیت الله العظمی سیستانی:

اشکال ندارد.

حضرت آیت الله العظمی شبیری زنجانی (مد ظله العالی)

ساختن گنبد و گلدسته برای اماکن مذهبی جایز است.

حضرت آیت الله العظمی صافی گلپایگانی (مد ظله العالی)

مانعی ندارد.

حضرت آیت الله العظمی مکارم شیرازی (مد ظله العالی)

ساخت مناره ضروری نیست؛ ولی اگر باعث شکوه مسجد شود کار خوبی است.

حضرت آیت الله العظمی نوری همدانی (مد ظله العالی)

مادامی که اسراف محسوب نشود مانعی ندارد.

(استفتا از دفاتر آیات عظام: سیستانی، شبیری زنجانی، صافی گلپایگانی، مکارم شیرازی و نوری همدانی (مد ظله العالی))

پرسش

آیا می‌توان تلفن همراه را با استفاده از برق مسجد شارژ کرد؟

پاسخ اجمالی

هر چند استفاده از امکانات مسجد در امور شخصی و مخالف با جهت وقف، جایز نیست، ولی اگر در موردی اطمینان به رضایت واقف و متولی شرعی مسجد باشد، اشکال ندارد.

ضمائم:

پاسخ مراجع عظام تقلید نسبت به این سؤال، چنین است: [۱]

حضرت آیت الله العظمی خامنه‌ای (مد ظله العالی)

اگر مخالف با جهت وقف بوده و یا مغایر با مقررات مربوطه است جایز نمی‌باشد.

حضرت آیت الله العظمی شبیری زنجانی (مد ظله العالی)

در صورتی که اطمینان نوعی به رضایت متولی شرعی مسجد باشد، اشکال ندارد.

حضرت آیت الله العظمی مکارم شیرازی (مد ظله العالی)

در فرض سؤال مانعی ندارد.

حضرت آیت الله العظمی نوری همدانی (مد ظله العالی)

در فرض سؤال استفاده از برق مسجد جایز نیست.

[۱]. استفتا از دفاتر آیات عظام: خامنه‌ای، شبیری زنجانی، مکارم شیرازی و نوری همدانی (مد ظلهم العالی)،

پرسش

آیا ثواب رفتن به مسجد و شرکت در نماز جماعت تنها مختص مردان است؟ آیا کلمه «رجل» در روایت «صلاة الرجل فی جماعة خیر من صلاته فی بینه اربعین سنه» بانوان را نیز در بر می‌گیرد؟ و به طور کل حضور یا عدم حضور زنان در مسجد و جماعت، کدام یک، مورد تأیید می‌باشد؟

پاسخ اجمالی

برخی روایات با استفاده از واژه‌هایی؛ مانند «رجل» در نگاه اول، مردان را مشمول چنین پاداشی می‌داند، اما اصل حضور بانوان در مسجد برای نماز جماعت و حتی استحباب آن را نفی نمی‌کند؛ زیرا با توجه به روایات و شواهد تاریخی و نیز فتوای فقهای بزرگوار؛ اگر زنی بتواند خود را از دید نامحرم ببوشاند، حضور او در مسجد برای نماز جماعت مانعی ندارد؛ و می‌توان گفت که پاداش مسجد و جماعت شامل او نیز خواهد شد. روایاتی که نماز در خانه را برای زن سزاوارتر می‌دانند ناظر به شرایط خاصی هستند که نمی‌توان آنها را به تمام موارد گسترش داد.

پاسخ تفصیلی

در روایتی از رسول خدا (ص) نقل شده است: «صَلَاةُ الرَّجُلِ فِي جَمَاعَةٍ خَيْرٌ مِنْ صَلَاتِهِ فِي بَيْتِهِ أَرْبَعِينَ سَنَةً»؛ [۱] نماز مرد در جماعت، بهتر از چهار سال نماز او [به صورت فرادا] در خانه است. روایاتی مشابه با این روایت - با تفاوت در مقدار ثواب - از پیامبر اکرم (ص) در متون حدیثی اهل سنت نیز نقل شده است. [۲]

این دسته از روایات، هرچند تنها چیزی را که ثابت می‌کنند استحباب شرکت مردان در مسجد برای نماز جماعت است، اما اصل حضور بانوان در مسجد برای نماز جماعت و حتی بهتر بودن آن را نفی نمی‌کند. برای این که این دسته از روایات و روایات دیگری که در این باره داریم، روشن شوند؛ تحقیقی کوتاه درباره حضور زنان در مسجد برای خواندن نماز جماعت، دعا و دیگر امور معنوی ارائه می‌دهیم. حضور بانوان در مسجد از نگاه روایات

براساس تحقیق و جست‌وجو؛ در منابع روایی، می‌توان روایات وارده در خصوص حضور بانوان در مسجد را بر سه قسم تقسیم نمود:

الف. مسجد زن، خانه او است

پیامبر خدا(ص): «بهترین مسجد زنان، همان خانه‌های ایشان است...» [۳] «بهترین مسجد زنان، کنج خانه آنها است» [۴]

«به تنهایی و در خانه نماز خواندن زن، مثل نماز در جمع است، در حالی که بیست و پنج درجه فضیلت دارد» [۵]

رسول خدا(ص) به امام علی(ع) فرمود: «ای علی! بر زنان؛ نماز جمعه، جماعت، اذان و اقامه واجب نیست» [۶]

امام صادق(ع): «بهترین مساجد برای زنان شما، خانه‌هایشان است» [۷]

ب. حضور بانوان در مسجد جایز و یا بهتر است [۸]

رسول خدا(ص): «هر گاه زنان [برای رفتن به مسجد] از شما اجازه طلبیدند، آنان را از بهره‌ای که از مساجد دارند، محروم

نسازید» [۹] «زنان خود را از [رفتن به] مسجدها بازدارید، هر چند خانه‌های آنان، برایشان نیکوتر است» [۱۰]

«هنگام شب به زنان برای رفتن به مساجد اذن دهید» [۱۱]

عایشه می‌گوید: «زنان مؤمن، نماز صبح را با پیامبر(ص) بجای می‌آوردند، در حالی که لباسی که تمام بدن آنها را

می‌پوشاند به تن داشتند و این زنان در تاریکی بازشناخته نمی‌شدند» [۱۲]

ابن عباس درباره پیامبر(ص) و عملکرد ایشان می‌گوید: «رسول خدا(ص) دختران و زنان خود را برای اقامه جماعت در

نمازهای عیدین به خارج خانه می‌بردند» [۱۳]

از ابن عباس نقل شده است: «زنی زیبا پشت سر رسول خدا(ص) نماز می‌خواند...» [۱۴]

امام علی(ع): «زنان، با پیامبر(ص) نماز می‌خواندند...» [۱۵]

امام صادق(ع) از پدر گرامی‌اش نقل می‌کند که فرمود: «رسول خدا(ص) هنگام خواندن نماز جماعت، صدای گریه طفلی

را شنید که مادرش او را با خود به مسجد آورده بود. آن حضرت نماز را کوتاه کرد تا مبادا نگرانی در مادرش پیدا

شود» [۱۶]

ج. تشویق به رفت و آمد به مسجد برای زن و مرد

در منابع روایی، احادیث زیادی وجود دارد که همگی بیانگر این است که مساجد متعلق به تمام مردم اعم از زن و مرد

است، و میان مرد و زن هیچ گونه تفاوتی وجود ندارد؛ زیرا واژه‌هایی مانند، انسان‌های با تقوا، مؤمن، متقین، اهل مسجد،

و ...، اختصاص به گروه خاصی ندارد و برای عموم مسلمانان است.

پیامبر خدا(ص):

«مسجد، خانه هر مؤمنی است» [۱۷]

«مساجد، خانه‌های پرهیزگاران‌اند» [۱۸]

«هر کس خانه‌اش مسجد باشد، خداوند کارش را با رحمت و شادی قرار داده، و اجازه عبور از صراط به سوی بهشت را به

او خواهد داد» [۱۹]

«کسی که به مسجدی از مساجد خدا برود برای هر گامی که برمی‌دارد تا به منزل برگردد ده حسنه برایش نوشته

می‌شود و ده گناه از او برداشته و ده درجه ترفیع می‌یابد» [۲۰]

فقه‌های بزرگوار شیعه با توجه به این سه دسته از روایات، نسبت به حضور بانوان در مسجد، اختلاف نظر دارند، که در ذیل به‌طور کوتاه اشاره می‌شود.

فضیلت نماز در خانه برای بانوان

برخی از فقه‌های شیعه، نماز خواندن زنان در خانه را مستحب و با فضیلت می‌دانند:

1. علامه حلی: رفتن به مسجد، مختص مردان است، نه زنان؛ زیرا به زنان دستور پوشش و پنهان شدن داده شده است. [۲۱]

2. شهید ثانی در معنای «مسجد المرأة بیتها»: «یعنی؛ نماز خواندن زنان در خانه افضل از رفتن آنها به مسجد است یا به این معنا است که فضیلت نماز زنان در خانه مثل مسجد است و نیازی به رفتن به مسجد نیست». [۲۲]

3. محقق اردبیلی: «فضیلت رفتن به مسجد برای مردان ثابت است، نه برای زنان، همان‌طور که مشهور بین فقها هم همین است». [۲۳]

4. محمدتقی مجلسی: «نماز خواندن زنان در خانه به عصمت و عفاف آنان نزدیک‌تر است». [۲۴]

سید محمد کاظم یزدی: «نماز زن در خانه‌اش بهتر از نماز او در مسجد است». [۲۵]

بهتر بودن حضور بانوان در مسجد

عده‌ای از فقه‌های شیعه معتقدند که نه تنها حضور بانوان در مسجد و شرکت در نماز جماعت مانند دیگر عرصه‌های اجتماعی (البته با رعایت حجاب و شئون اسلامی) جایز است، بلکه امری پسندیده می‌باشد. دلایل آنها؛ عموماً و اطلاقات روایاتی است که بیانگر ترغیب و تشویق بر رفت و آمد به مساجد و بهره‌مندی از فضائل مسجد بر مرد و زن است. در این‌جا به فتوای آنها اشاره می‌شود.

این دسته از فقها می‌گویند: «برای زنها نماز خواندن در خانه، بلکه در صندوق خانه و اطاق عقب بهتر است، ولی اگر بتوانند کاملاً خود را از نامحرم حفظ کنند بهتر است در مسجد نماز بخوانند و اگر راهی یاد گرفتن احکام و مسائل اسلامی جز از طریق رفتن به مسجد وجود ندارد واجب است به مسجد بروند». [۲۶]

نتیجه‌گیری

هرچند از مجموع روایات و نیز دیدگاه فقه‌های بزرگوار می‌توان این‌گونه استفاده کرد که خواندن نماز در خانه نسبت به مسجد برای زنان بهتر است. اما با تأمل در روایات و نیز فضای صدور آنها، به این نکته می‌رسیم که معمولاً تلاش شده تا به نحوی مسئله حجاب اسلامی به بانوان گوشزد شده تا به آن اهمیت بدهند و به همین دلیل در مرحله اول به نماز در خانه فضیلت داده شده است. با این حال، این به معنای منع و یا کراهت رفتن به مسجد برای نماز جماعت نیست؛ بلکه اسلام با طرح پوشش زن در حقیقت جواز حضور وی در عرصه‌های مختلف اجتماعی را رقم زده است و با دستورات حکیمانه و راه‌گشایی که در چگونگی منش و روش او ارائه داده، از یک سو این نیروی اجتماعی را از تباه شدن نجات داده و از سوی دیگر، جلو فسادگری و ناهنجاری‌های ناشی از اختلاط زن و مرد را گرفته است. بنابراین، به خاطر وجود عدم امنیت در جامعه و اهمیت و لزوم مصونیت زن از هرگونه تجاوز، شریعت اسلام دستور به حفظ حجاب و پوشش داده است. در نتیجه؛ اگر زنی بتواند خود را از دید نامحرم بپوشاند و یا دیدگان خویش را از نگاه بی‌گانه فرو بندد، حضور او در مسجد برای نماز جماعت مانعی ندارد؛ و حتی می‌توان گفت که ثواب و فضیلت رفتن به مسجد (روایات دسته سوم) شامل آنها نیز می‌شود. و نیز طبق روایاتی که درباره اجازه طلبیدن زنان از مردان برای رفتن به مسجد نقل شده، و روایات مربوط به حضور زنان در نماز پیامبر (ص)؛ نباید آنان را از فضایل و آثار معنوی مسجد محروم کرد.

بنابراین، اگر نماز در خانه برای زن در شرایطی سزاوارتر است، به همین اندازه نیز خواندن نماز در مسجد یا شرکت در دعاها سفارش شده و اهمیت هر کدام در جای خود محفوظ است. و چنانچه بانوان بتوانند حجاب اسلامی و شئون زن مسلمان و پاکدامنی را رعایت کنند، نماز در مسجد برای آنان همچون مردان مستحب خواهد بود.

- [1] شعیری، محمد بن محمد، جامع الاخبار، ص ۷۷، نجف، مطبعة حیدریه، چاپ اول، بی تا.
- [2] ر.ک: دارمی، عبد الله بن عبد الرحمن، سنن الدارمی، ص ۳۲۷، بیروت، دار البشائر، چاپ اول، ۱۴۳۴ق؛ أبو بکر بیهقی، أحمد بن حسین، شعب الإیمان، ج ۴، ص ۳۱۹، ریاض، هند، مكتبة الرشد للنشر و التوزيع، الدار السلفية ببومبای، چاپ اول، ۱۴۲۳ق.
- [3] شیخ صدوق، محمد بن علی، من لا یحضره الفقیه، ج ۱، ص ۳۷۴، قم، دفتر انتشارات اسلامی، چاپ دوم، ۱۴۱۳ق.
- [4] شیبانی، أحمد بن محمد، مسند احمد بن حنبل، ج ۴۴، ص ۱۶۴ - ۱۶۵، بیروت، مؤسسة الرسالة، چاپ اول، ۱۴۲۱ق؛ بیهقی، أحمد بن حسین، السنن الکبری، ج ۳، ص ۱۸۷، بیروت، دار الکتب العلمیة، چاپ سوم، ۱۴۲۴ق.
- [5] طبرسی، حسن بن فضل، مکارم الأخلاق، ص ۲۳۳، قم، شریف رضی، چاپ چهارم، ۱۴۱۲ق.
- [6] من لا یحضره الفقیه، ج ۴، ص ۳۶۴؛ در این باره ر.ک: «استحباب اذان و اقامه برای زنان»، سؤال ۵۶۳۲۱.
- [7] همان، ج ۱، ص ۲۳۸؛ درباره شرح این حدیث ر.ک: «حضور زنان در مسجد»، سؤال ۸۷۱۰.
- [8] بر طبق نظر برخی فقها که بحثش خواهد آمد.
- [9] مسند احمد بن حنبل، ج ۹، ص ۴۵۷؛ قشیری نیشابوری، مسلم بن حجاج، صحیح مسلم، ج ۱، ص ۳۲۸، بیروت، دار إحياء التراث العربی، بی تا.
- [10] زدی سجستانی، أبو داود سلیمان بن اشعث، سنن ابی داود، ج ۱، ص ۱۵۵، بیروت، المكتبة العصرية، صیدا، بی تا.
- [11] شعب الإیمان، ج ۳، ص ۱۱۳؛ مسند احمد بن حنبل، ج ۹، ص ۱۱۶.
- [12] مسند احمد بن حنبل، ج ۴۳، ص ۲۸۰.
- [13] همان، ج ۳، ص ۴۸۷.
- [14] کوفی، محمد بن محمد اشعث، الجعفریات (الأشعثیات)، ص ۱۷۷، تهران، مكتبة نینوی الحدیث، چاپ اول، بی تا.
- [15] حمیری، عبد الله بن جعفر، قرب الاسناد، ص ۱۸، قم، مؤسسه آل البيت (ع)، چاپ اول، ۱۴۱۳ق؛ من لا یحضره الفقیه، ج ۱، ص ۳۹۶.
- [16] شیخ صدوق، محمد بن علی، علل الشرائع، ج ۲، ص ۳۴۴، قم، کتاب فروشی داوری، چاپ اول، ۱۳۸۵ش.
- [17] ابونعیم اصفهانی، أحمد بن عبد الله، حلیة الاولیاء و طبقات الاصفیاء، ج ۶، ص ۱۷۶، بجوار محافظة مصر، السعادة، ۱۳۹۴ق.
- [18] محدث نوری، حسین، مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، ج ۳، ص ۳۶۲، قم، مؤسسه آل البيت (ع)، چاپ اول، ۱۴۰۸ق؛ أبو بکر بن أبی شیبة، عبد الله بن محمد، الكتاب المصنف فی الأحادیث و الآثار، ج ۷، ص ۱۱۴، ریاض، مكتبة الرشد، چاپ اول، ۱۴۰۹ق.
- [19] شعب الإیمان، ج ۴، ص ۳۸۰.
- [20] شیخ صدوق، محمد بن علی، ثواب الاعمال و عقاب الأعمال، ص ۲۹۱، قم، دار الشریف الرضی للنشر، چاپ دوم، ۱۴۰۶ق.

- [21] علامه حلی، حسن بن یوسف، نه‌ایه الاحکام فی معرفه الأحکام، ج ۱، ص ۳۵۳، قم، مؤسسه آل‌البیت(ع)، چاپ اول، ۱۴۱۹ق.
- [22] شهید ثانی، زین‌الدین بن علی، الروضة البهیة فی شرح اللمعة الدمشقیة، شارح: کلانتر، سید محمد، ج ۱، ص ۵۳۸، قم، کتابفروشی داور، چاپ اول، ۱۴۱۰ق.
- [23] اردبیلی، احمد بن محمد، مجمع الفائدة و البرهان فی شرح إرشاد الأذهان، ج ۲، ص ۱۵۹، قم، دفتر انتشارات اسلامی، چاپ اول، ۱۴۰۳ق.
- [24] مجلسی، محمد تقی، روضة المتقین فی شرح من لا یحضره الفقیه، ج ۲، ص ۱۰۷، قم، مؤسسه فرهنگی اسلامی کوشانیور، چاپ دوم، ۱۴۰۶ق.
- [25] طباطبایی یزدی، سید محمد کاظم، العروة الوثقی، ج ۱، ص ۶۰۰، بیروت، مؤسسه الأعلمی للمطبوعات، چاپ دوم، ۱۴۰۹ق.
- [۲۶]. امام خمینی، توضیح المسائل (محشّی)، گردآورنده: بنی‌هاشمی خمینی، سید محمدحسین، ج ۱، ص ۴۹۹ – ۵۰۰، قم، دفتر انتشارات اسلامی، چاپ هشتم، ۱۴۲۴ق.

پرسش

اینجانب در کتابی خواندم که به یکی از حقوق مسجد اشاره شده بود و آن این‌که کسی که به مسجد می‌رود، حق مسجد است که در آن دو رکعت نماز بخواند. حال سؤال بنده این است که آیا این کار مستحب است یا اگر به مسجد رفتیم و دو رکعت نماز نخواندیم، در روز قیامت آن مسجد می‌تواند از ما واقعاً طلبکار باشد؟

پاسخ اجمالی

درباره حق مسجد، در کتاب‌های حدیثی روایاتی آمده است؛ که از آن جمله روایاتی است که در آن به خواندن دو رکعت نماز تحیت مسجد سفارش شده است:

۱. پیامبر اکرم(ص): «هر گاه یکی از شما وارد مسجد می‌شود، ننشیند تا آن‌که دو رکعت نماز بگذارد».[۱]
 ۲. امام علی(ع): «از جمله حقوق مسجد، این است که هرگاه بدان پا نهادی، دو رکعت نماز بگذاری، و از جمله حقوق آن دو رکعت، این است که در آنها "آم القرآن (سوره حمد)" را بخوانی».[۲]
- از این‌رو؛ در احکام شرعی مسجد آمده است: وقتی انسان وارد مسجد می‌شود، مستحب است دو رکعت نماز به قصد تحیت و احترام مسجد بخواند و اگر نماز واجب یا مستحب دیگری هم بخواند کافی است.[۳] و مقصود از نماز تحیت آن است که حرمت مسجد به واسطه نشستن بدون نماز هتک نشود.[۴]
- بنابراین کسی که به قصد بجا آوردن نماز واجب یا نماز مستحب در مسجد حاضر می‌شود، همین قدر که بعد از ورود به مسجد و قبل از آن‌که بر زمین بنشیند، نمازی را شروع کند، در واقع نماز تحیت مسجد را نیز بجای آورده است، اگر چه قرار دادن نماز مستقلی به عنوان نماز تحیت مسجد، افضل است.
- گفتنی است؛ با توجه به روایاتی که درباره حقوق و احترام به مسجد نقل شده؛ اگر کسی وارد مسجد شود اما نمازی – واجب یا مستحب – نخواند، در روز قیامت آن مسجد از او طلبکار شده و از او پیش خداوند شکایت می‌کند.[۵]

- [1] دارمی، عبد الله بن عبد الرحمن، سنن الدارمی، محقق، غمری، نبیل هاشم، ص ۳۵۳، بیروت، دار البشائر، چاپ اول، ۱۴۳۴ق؛ بخاری، محمد بن إسماعیل، الجامع المسند الصحيح المختصر من أمور رسول الله (ص) و سننه و آیامه (صحیح البخاری)، ج ۱، ص ۹۶، بیروت، دار طوق النجاة، چاپ اول، ۱۴۲۲ق .
- [2] ابن حیون، نعمان بن محمد مغربی، دعائم الاسلام و ذکر الحلال و الحرام و القضايا و الأحكام، محقق، فیضی، آصف، ج ۱، ص ۱۵۰، قم، مؤسسه آل البيت (ع)، چاپ دوم، ۱۳۸۵ق؛ مجلسی، محمد باقر، بحار الانوار، ج ۸۱، ص ۲۳، بیروت، دار إحياء التراث العربی، چاپ دوم، ۱۴۰۳ق .
- [3] امام خمینی، توضیح المسائل (محشّی)، گردآورنده: بنی هاشمی خمینی، سید محمدحسین، ج ۱، ص ۵۰۸، قم، دفتر انتشارات اسلامی، چاپ هشتم، ۱۴۲۴ق.
- [4] عاملی (شهید ثانی)، زین الدین بن علی، الروضة البهیة فی شرح اللمعة الدمشقیة، حاشیه: سلطان العلماء، حسن بن محمد، ج ۱، ص ۶۴، قم، انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی، چاپ اول، ۱۴۱۲ق .
- [۵] ر.ک: شیخ صدوق، الخصال، محقق، غفاری، علی اکبر، ج ۱، ص ۱۷۴ - ۱۷۵، قم، دفتر انتشارات اسلامی، چاپ اول، ۱۳۶۲ش.

پرسش

آیا حکمی در مورد این که ساخت و ساز در اطراف خانه خدا به صورتی که بنا بلندتر از خانه خدا باشد وجود دارد؟ آیا این کار حرام است؟

پاسخ اجمالی

بیت الله الحرام؛ از جمله مکان‌های بسیار مقدس است که شأن و جایگاه آن در طول تاریخ قبل از اسلام و بعد از آن در بین مردم و مسلمانان گرامی داشته شده است. مکانی که در سال میلیون‌ها زائر گرد آن طواف می‌کنند و طبق برخی روایات؛ حتی نگاه کردن به آن نیز عبادت است. [۱] پس حفظ حرمت خانه کعبه بر هر شخصی لازم است و از آنچه باعث خدشه‌دار شدن حرمت این مکان مقدس می‌شود باید جلوگیری شود.

اگر یقین داشته باشیم که ساختن بناهایی پیرامون خانه کعبه و مشرف بر آن، موجب هتک حرمت این خانه مقدس است، چنین ساخت و سازی جایز نیست، اما در روایات، مطلبی که به وضوح بر هتک حرمت بودن چنین ساخت و سازی دلالت کند، وجود ندارد.

البته در روایتی از امام باقر(ع) آمده است: «شایسته نیست شخص (زائر) بیش از یک سال در مکه بماند، بلکه باید قبل از آن برگردد؛ و شایسته نیست کسی، بنایی بالاتر از کعبه بسازد». [۲] این روایت صحیح و دارای سند متصل است. همین روایت را شیخ صدوق(ره) در کتاب خود می‌آورد. [۳] هر دوی این بزرگواران در عنوان این باب گفته‌اند: «باب کراهیة المّقام بمکة»؛ یعنی قائل به کراهت شده‌اند و با توجه به این روایت، حکم به حرمت چنین عملی نداده‌اند.

علامه حلی نیز با توجه به همین روایت؛ فتوا به کراهت ساختن بنائی بالاتر از کعبه را داده است. [۴]

صاحب جواهر نیز این گونه گفته است: «با توجه به روایت امام باقر(ع)، بلندتر نبودن بناها از کعبه، حتی شامل مساجد نیز می‌شود، و ظاهر این است که ارتفاع بناها از خود کعبه بالاتر نباشد، ولی اگر بر کوه‌های اطراف [دورتر از کعبه] بنایی بلندتر از کعبه، ساخته شود، مکروه نیست، خصوصاً با تسامحی که در کراهات وجود دارد». [۵]

بنابراین، می‌توان چنین نتیجه گرفت که؛ ساختن بنا بالاتر از کعبه مکروه است؛ یعنی بهتر است انجام نشود، ولی این کار حرام نیست.

گفتنی است؛ در بین روایات اهل سنت، حرمت یا کراهت ساختن بنا بالاتر از کعبه یافت نشد.

[1] امام صادق (ع) فرمود: «خداوند در اطراف کعبه صد و بیست رحمت قرار داده است، شصت مورد آن برای کسی است که نماز طواف می‌خواند و چهل مورد آن برای کسی است که طواف می‌کند و بیست مورد آن برای کسی است که به کعبه نگاه می‌کند»؛ کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، محقق و مصحح: غفاری، علی اکبر، آخوندی، محمد، ج ۴، ص ۲۴۰، تهران، دار الکتب الإسلامية، چاپ چهارم، ۱۴۰۷ق.

[2] «[2] مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَكَمِ وَ صَفْوَانَ عَنِ الْعَلَاءِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (ع) قَالَ: لَا يَنْبَغِي لِلرَّجُلِ أَنْ يُقِيمَ بِمَكَّةَ سَنَةً قُلْتُ كَيْفَ يَصْنَعُ قَالَ يَتَحَوَّلُ عَنْهَا وَ لَا يَنْبَغِي لِأَحَدٍ أَنْ يَرْفَعَ بِنَاءً فَوْقَ الْكُعْبَةِ» همان، ص ۲۳۰.

[3] شیخ صدوق، من لا يحضره الفقيه، محقق، مصحح، غفاری، علی اکبر، ج ۲، ص ۲۵۴، قم، دفتر انتشارات اسلامی، چاپ دوم، ۱۴۱۳ق.

[4] علامه حلی، حسن بن یوسف، منتهی المطلب فی تحقیق المذهب، ج ۱۳، ص ۲۱۳، مشهد، مجمع البحوث الإسلامية، چاپ اول، ۱۴۱۲ق.

[۵] نجفی، محمد حسن، جواهر الکلام فی شرح شرائع الإسلام، محقق، مصحح، قوچانی، عباس، آخوندی، علی، ج ۲۰، ص ۵۱، بیروت، دار إحياء التراث العربی، چاپ هفتم، ۱۴۰۴ق.

پرسش

مسجدی قدیمی در یک زمین واقع است و تصمیم بر آن است که با توجه به قدیمی بودن مسجد مسجدی جدید در پشت مسجد قدیمی احداث و بعد از اتمام احداث مسجد جدید مسجد قدیمی تخریب گردد، آیا چنین کاری جایز است؟ یا این که باید مسجد قدیمی همچنان در کنار مسجد جدید باقی بماند؟

پاسخ اجمالی

۱. چنانچه مسجد قدیمی، قابل استفاده باشد تخریب آن جایز نیست. در غیر این صورت تخریب و الحاق آن به ساختمان جدید مسجد جهت توسعه آن اشکال ندارد.
۲. اگر زمین مسجد قدیمی از ابتدا به عنوان مسجد قرار داده شده است، نباید کاربری آن از مسجد بودن به عنوان دیگری تغییر کند و مسجد قدیمی باید همچنان در ساختمان جدید به عنوان مسجد باقی بماند و استفاده‌ای که از آن می‌شود استفاده‌هایی باشد که از یک مسجد می‌شود.

ضمائم:

پاسخ مراجع عظام تقلید نسبت به این سؤال، چنین است [1]:

حضرت آیت الله العظمی خامنه‌ای (مد ظله العالی)

جایز نیست.

حضرت آیت الله العظمی نوری همدانی (مد ظله العالی)

تخریب و نابودی مسجد جائز نیست.

حضرت آیت الله العظمی صافی گلپایگانی (مد ظله العالی)

چنانچه مسجد قدیمی قابل استفاده باشد تخریب آن جایز نیست و اگر قابل استفاده نبوده باید به گونه‌ای عمل شود که داخل مسجد جدید قرار گیرد و الا در صورت تخریب، احکام مسجد همچنان بر آن مترتب است و مسجد از مسجد بودن هیچ وقت خارج نمی شود.

سلام. در محله‌ای مسجد و حسینیه روبروی هم قرار دارند، اما متأسفانه عده‌ای به بهانه این که مسجد واجب و حسینیه مستحب است، اصلاً اهمیتی به حسینیه نمی‌دهند و در مراسم روضه‌خوانی امام حسین (ع) شرکت نمی‌کنند و مادام الوقت در مسجد هستند. حکم شرعی آن چیست؟ حق با کدام گروه هست؟

پاسخ اجمالی

1. در تعالیم و آموزه‌های دین اسلام مسجد دارای جایگاه بس بزرگی است؛ این اهمیت و جایگاه در آیات و روایات فراوانی مورد تأکید قرار گرفته، حضور در مسجد و زنده نگه داشتن آن نیز از نظر اسلام اهمیت بسیاری دارد.

در حدیثی از پیامبر اسلام (ص) ضمن بیان جایگاه مسجد، به فضیلت اهل مسجد نیز اشاره شده است: «الْمَسَاجِدُ بُيُوتُ الْمُتَّقِينَ وَ مَنْ كَانَتْ الْمَسَاجِدُ بَيْتَهُ ضَمِنَ اللَّهُ لَهُ بِالرَّوْحِ وَ الرَّاحَةِ وَ الْجَوَازِ عَلَى الصِّرَاطِ وَ قِيلَ لِلنَّبِيِّ ائْذَنْ لَنَا فِي التَّرَهُّبِ قَالَ تَرَهَّبُ أُمَّتِي الْجُلُوسُ فِي الْمَسَاجِدِ وَ قَالَ إِذَا رَأَيْتُمُ الرَّجُلَ يَعْتَادُ الْمَسَاجِدَ فَاشْهَدُوا لَهُ بِالْإِيمَانِ لَأَنَّ اللَّهَ يَقُولُ إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ...» [۱] مسجدها خانه‌های پرهیزکاران هستند، کسی که مسجد را خانه خود قرار دهد (زیاد به مسجد رفت و آمد کند)، خداوند متعال راحتی و آسایش و جواز عبور از صراط را برای او ضمانت می‌کند. سپس پیامبر فرمود: هرگاه مردی را دیدید که به رفت و آمد به مسجد عادت کرده؛ به ایمان او گواهی دهید؛ زیرا خدای عزّ و جلّ می‌فرماید: «مساجد خدا را تنها کسی آباد می‌کند که ایمان به خدا آورده است» [۲].

2. ثواب عزاداری امام حسین (ع) نیز از امور انکارناپذیر در مکتب تشیع است. البته در زمان پیشوایان دینی، عزاداری در محل خاصی صورت نمی‌گرفت، اما با گسترش جمعیت شهرها و محلات، نیاز به وجود محل‌هایی برای عزاداری نیز انکارناپذیر است. حال در همان مسجد، حسینیه و یا محلی دیگر.

به هر حال؛ نماز و عزاداری با هم منافاتی نداشته و هر کدام در جای خود لازم بوده و نباید یکی را مانع دیگری دانست، شرکت در عبادات مساجد و عزاداری‌های حسینیه‌ها نباید در رقابت با هم در نظر گرفته شوند، بلکه هم مسجدی‌ها باید در عزاداری حسینیه‌ها شرکت کنند و هم اهل حسینیه در عبادات مساجد، و با توجه به اهمیت این دو، هر کدام در جای خود نیکو است. البته سزاوار نیست در اوقات ویژه نماز، مساجد از نمازگزاران خالی باشد.

[1]. محدث نوری، مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، ج ۳، ص ۳۶۲، مؤسسه آل البیت (علیهم السلام)، قم، ۱۴۰۸ ق.

[۲]. توبه، ۱۸.

پرسش

حکم پخش صدایی غیر از اذان از بلندگوهای مساجد (مثل صدای نماز، دعا، مناجات و.... که برای همسایگان مزاحمت ایجاد می‌کند، چیست؟

پاسخ اجمالی

پخش اذان از بلندگوی مساجد و حسینیه‌ها به نحو متعارف، جهت اعلام داخل شدن وقت نماز، اشکال ندارد، ولی پخش غیر آن، اگر واقعاً موجب اذیت همسایگان است، توجیه شرعی ندارد. البته، آنهایی که اگر اذان و قرآن و موعظه و پخش شود ناراحت شده، اما به راحتی دیگر صداهایی مانند موسیقی-های مجاز و غیر مجاز، داستانهای تخیلی و ... را تحمل می‌کنند، مورد نکوهش قرآن قرار گرفته‌اند. [۱]

ضمائم:

پاسخ مراجع عظام تقلید نسبت به این سؤال، چنین است: (۲)

حضرت آیت الله العظمی خامنه‌ای (مد ظله العالی)

پخش اذان به نحو متعارف برای اعلام داخل شدن وقت نماز صبح به وسیله بلندگو اشکال ندارد، ولی پخش آیات قرآنی و دعا و غیر آن از بلندگوی مسجد، اگر موجب اذیت همسایگان شود، توجیه شرعی ندارد، بلکه دارای اشکال است.

حضرت آیت الله العظمی مکارم شیرازی (مد ظله العالی)

پخش اذان به هنگام وقت نماز صبح، ظهر و مغرب از بلندگوی مساجد به صورت معتدل مانعی ندارد، اما برای دیگر برنامه‌ها بلندگوها را برای داخل مسجد تنظیم نمایند.

حضرت آیت الله العظمی سیستانی (مد ظله العالی)

ضابطه در این‌گونه موارد، این است که اگر از تصرف مالک در ملک خود یا متولی در محلی که متولی آن است ضرر معتنا بهی بر همسایگان لازم آید. پس اگر این ضرر بین همسایگان، امر متعارفی است مانعی ندارد و گرنه جایز نیست.

حضرت آیت الله العظمی نوری همدانی (مد ظله العالی)

چنانچه موجب مزاحمت و ایداء مؤمنین شود جائز نیست.

حضرت آیت الله العظمی صافی گلپایگانی (مد ظله العالی)

اینجانب توصیه می‌کنم به برگزارکنندگان این مراسم که مواردی که جنبه شعاریت و اعلام شعار - مانند اذان - از بلندگو را دارد پخش شود و در غیر آن، مواظب باشند که مردم آزاری نباشد و بدست بهانه جو بهانه ندهند که همه این برنامه‌ها را زیر سؤال ببرند. مخصوصاً رعایت حال بیماران و اشخاص سالمند را بنمایند و نیز توصیه و نصیحت می‌کنم کسانی را که از بلندگوهای مساجد و برنامه‌های دینی گله و شکایت دارند که بپرهیزند که از آنها نباشند که خداوند متعال در حق آنها می‌فرماید (و إذا ذکر الله وحده اشمأزت قلوب الذين لا يؤمنون بالآخرة و إذا ذکر الذين من دونه إذا هم يستبشرون)

که با بلندگوها اگر اذان و قرآن و موعظه و عزاداری اهل بیت ع را پخش می‌نمایند اشمئزاز و ناراحتی پیدا می‌کنند، ولی اگر موسیقی و ساز و آواز باشد حرف و اعتراضی نداشته باشند، سعی کنند از آن گروه باشند که مثل حضرت ابراهیم خلیل علی نبینا و آله و علیه السلام وقتی بنابر بعضی روایات ذکر خدا «سبوح قدوس رب الملائکه و الروح» را شنید خواست که یک بار دیگر آن را بگوید تا بخشی از گوسفندانش را به او بدهد و گوینده تکرار کرد تا همه گوسفندانش را به او بخشید و در آخر کار از او خواست که خودش را در اختیار او و ملکیت او قرار دهد که یک بار دیگر این ذکر را بگوید. این عزیزانی که از بلندگوهای مساجد گله دارند این نکته را رعایت نمایند.

[۱]. سوره زمر، آیه ۴۵؛ (و اذا ذکر الله وحده اشمئزت قلوب الذین لا يؤمنون بالآخرة و اذا ذکر الذین من دونه اذا هم یستبشرون).

پرسش

گرفتن وجهی توسط مسجد بابت مراسم ختم از نظر شرعی چه حکمی دارد؟

پاسخ اجمالی

چنانچه در مخارج مسجد مصرف شود مانعی ندارد.

ضمائم:

پاسخ مراجع عظام تقلید نسبت به این سؤال، چنین است: (۱)

حضرت آیت الله العظمی خامنه‌ای (مد ظله العالی)

فی نفسه اشکالی ندارد.

حضرت آیت الله العظمی سیستانی (مد ظله العالی)

اشکال ندارد.

حضرت آیت الله العظمی نوری همدانی (مد ظله العالی)

چنانچه در مخارج مسجد مصرف شود مانعی ندارد.

پرسش

آیا نام‌گذاری مسجد روستایی که فقط یک مسجد دارد به مسجد جامع، صحیح است؟

پاسخ اجمالی

این کار اشکال ندارد و در صورتی که مسجد مذکور اختصاص به گروه و قوم خاصی نداشته باشد، مسجد جامع شمرده می‌شود.

ضمائم:

پاسخ مراجع عظام تقلید نسبت به این سؤال، چنین است: (۱)

حضرت آیت الله العظمی خامنه‌ای (مد ظله العالی)

فی نفسه اشکال ندارد.

حضرت آیت الله العظمی صافی گلپایگانی (مد ظله العالی)

مانعی ندارد.

حضرت آیت الله العظمی مکارم شیرازی (مد ظله العالی)

اشکالی ندارد.

حضرت آیت الله العظمی نوری همدانی (مد ظله العالی)

در صورتی که محل رفت و آمد همه مردم باشد و اختصاص به قوم خاصی نداشته باشد، مسجد جامع محسوب می‌شود.

رسش

آیا در مسجد اجرای برنامه ورزشی از قبیل باستانی، کشتی، پینگ پنگ جایز است؟ البته با لحاظ نمودن حرمت و رعایت وقت نماز.

پاسخ اجمالی

انجام این گونه امور در شأن مسجد نیست. بلکه گاهی مسجد دارای سالن یا زیر زمینی است که حکم مسجد را ندارد و واقف هم شرط خاصی در استفاده از آن نکرده است، که در این صورت مانعی در اجرای برنامه های فرهنگی، ورزشی (با حفظ حرمت مسجد) در آن نمی باشد.

ضمائم:

پاسخ مراجع عظام تقلید نسبت به این سؤال، چنین است: (۱)

حضرت آیت الله العظمی خامنه‌ای (مد ظله العالی)

مسجد جای ورزش و تمرین ورزشی نیست و از کارهایی که با شأن و منزلت مسجد منافات داشته و با جهت وقف مخالفت دارد، باید پرهیز شود.

حضرت آیت الله العظمی سیستانی (مد ظله العالی)

مناسب مسجد نیست.

حضرت آیت الله العظمی مکارم شیرازی (مد ظله العالی)

ورزش برای همگان، مخصوصاً برای جوانان و نوجوانان امر لازمی است؛ ولی مناسب مساجد و حسینیه ها نیست. لازم است مکان مناسب دیگری برای آن در نظر گرفته شود.

حضرت آیت الله العظمی صافی گلپایگانی (مد ظله العالی)

انجام این امور در مسجد جایز نیست.

پرسش

آیا در قبرستان می توان مسجد ساخت؟

پاسخ اجمالی

دفتر حضرت آیت الله العظمی خامنه ای (مد ظله العالی)

اگر قبرستان مذکور زمین وقفی و ملک خصوصی کسی نبوده و همچنین از مکان های عمومی و مورد نیاز و استفاده اهالی در مناسبت ها نیز نباشد و ساخت مسجد هم در آن موجب هتک یا نبش قبرهای مسلمانان نشود، اشکال ندارد.

دفتر حضرت آیت الله العظمی سیستانی (مد ظله العالی)

اگر زمین؛ وقف برای دفن نباشد اشکال ندارد.

دفتر حضرت آیت الله العظمی مکارم شیرازی (مد ظله العالی)

در صورتی می توان قبرستان را تبدیل به مسجد کرد که در حال حاضر به هیچ وجه اجازه دفن در آن جا ندهند و ساختن مسجد موجب نبش قبر مخصوصاً قبور علما نشود ولی نماز خواندن در آن مسجد به هر حال جایز است در ضمن توجه داشته باشید در صورتی که زمین وقف برای قبرستان شده باشد، تنها باید در همین مورد از آن استفاده شود، مگر این که دفن در آن به جهاتی امکان پذیر نباشد که در این صورت باید بفروشد و پول آن را صرف خرید زمینی جهت قبرستان کنند و آن را وقف نمایند و چنانچه به اندازه کافی قبرستان دارند، می توان از آن زمین برای مسجد و حسینیه و کتابخانه و مانند آنها استفاده کرد.

پرسش

با سلام، آیا از نظر شرع مقدس اسلام، ساده بودن مسجد و بی زرق و برق بودن آن بهتر است یا آن که هر چند سال بر زینت مسجد افزوده شود و مساجد به شکل مکان های زینتی در آید؟

پاسخ اجمالی

در آموزه های دینی از این که مساجد را شبیه عبادت گاه های یهودیان و مسیحیان تزیین کنند نهی شده است. رسول خدا (ص) در این باره می فرماید: "لَا تُزَخِّرُوا مَسَاجِدَكُمْ كَمَا زَخَّرَتِ الْيَهُودُ وَ النَّصَارَى بِيَعَهُمْ"؛ زینت نکنید مسجدهایتان را، آن گونه که یهودیان و مسیحیان عبادت گاه های خود را زینت می کنند. [۱]

در نقل اهل سنت نیز پیامبر گرامی اسلام (ص) فرمود: ما ساء عمل قوم قطّ إلّا زخرفوا مساجدهم؛ [۲] چون عمل گروهی بد شود مساجد خویش را زینت کنند.

با نظر به روایاتی که درباره فضیلت مسجد و عبادت در آن و رعایت آداب و ... آمده است؛ در می یابیم که مسجد مکانی است که آدمی را به آخرت ترغیب کند و از دنیا و زینت های آن جدا کند و پرداختن به زینت ظاهری بیش از اندازه با این امر منافات دارد.

امام صادق (ع) می فرماید: سه چیز نزد خداوند شکایت می کنند: مسجد خراب که نماز گزار ندارد، دانشمندی که در میان نادانان زندگی می کند (زیرا از علم او بهره نمی برند) و قرآنی که قرائت نمی شود و گرد و غبار روی آن را گرفته است. [۳]

و در روایت دیگری رسول خدا (ص) فرمود: زمانی فرا رسد در آخر الزمان، که گروهی به مسجد می آیند پس دور هم جمع شوند و کلامشان درباره دنیا و دوستی دنیا است؛ همنشین با اینان نشوید و خداوند نیازی به عبادت آنان ندارد. [۴]

بنابر این، آنچه که از منابع روایی فهمیده می شود، آبادی معنوی مساجد است و نه تزیین ظاهر آن. البته آن گونه هم مخروبه نباشد که با شأن و جایگاه مسجد سازگاری نداشته باشد.

این سؤال، پاسخ تفصیلی ندارد.

[1] محدث نوری، مستدرک الوسائل، ج ۳، ص ۳۷۱، مؤسسه آل البيت، قم، ۱۴۰۸ ق.

[2] ابن کثیر، تفسیر القرآن العظیم، ج ۶، ص ۵۷، دار الکتب العلمیة، منشورات محمدعلی بیضون، بیروت، ۱۴۱۹ ق.

[3] کافی، ج ۲، ص ۶۱۳، ح ۳.

[4] شیخ حر عاملی، وسائل الشیعة، ج ۵، ص ۲۱۴، مؤسسه آل البيت، قم، ۱۴۰۹ ق.

پرسش

آیا از کسی که پول او شبهه ناک و یا حرام است، می توان برای مسجد کمک نقدی گرفت؟

پاسخ اجمالی

در مورد پول حرام تردیدی نیست که تصرف در آن و مصرفش به هر نحوی بدون اجازه صاحب و مالک آن جایز نیست. اما در مورد پول شبهه ناک باید گفت: مالی که غیر شرعی بودن آن را دقیقاً نمی دانیم، اما احتمال می دهیم که حرام باشد؛ به عنوان مثال کسی که سرپرستی چند یتیم و اموالشان را بر عهده دارد و اجمالاً می دانیم که از اموال یتیم برای

امور شخصی خودش نیز استفاده می کند و از طرفی همان شخص درآمدهای مشروعی نیز دارد، در این صورت گرچه استفاده از اموال شبهه ناک او اشکالی شرعی ندارد، ولی شایسته است از این کار اجتناب شود.

پاسخ تفصیلی

پرسش از دو بخش تشکیل شده است که به ترتیب به پاسخ آن می پردازیم.

در مورد پول حرام تردیدی نیست که تصرف در آن و مصرفش به هر نحوی بدون اجازه صاحب و مالک آن جایز نیست.

اما در مورد پول شبهه ناک باید گفت: مالی که غیر شرعی بودن آن را دقیقاً نمی دانیم، اما احتمال می دهیم که حرام باشد؛ به عنوان مثال کسی که سرپرستی چند یتیم و اموالشان را بر عهده دارد و اجمالاً می دانیم که از اموال یتیم برای امور شخصی خودش نیز استفاده می کند و از طرفی همان شخص درآمدهای مشروعی نیز دارد، در این صورت گرچه استفاده از اموال شبهه ناک او اشکالی شرعی ندارد، ولی شایسته است از این کار اجتناب شود.

روایاتی که در این زمینه وارد شده و ما را از انجام رفتار شبهه ناک بازمی دارد در همین راستا قرار دارد.

رسول خدا (ص) فرمود: حلالی است روشن و حرامی است روشن و در بین این امور مشتبهی هم هست. هر که شبهات را ترک کرد، از محرمات نجات یافته و هر که خود را بدانها آلوده نمود، نادانسته ممکن است به تدریج در گرداب محرمات غوطه ور شده و هلاک شود. [۱]

در این جا دو نکته را متذکر می شویم که بیان آن خالی از لطف نیست:

1. علاوه بر حلیت و حرمت تکلیفی، کارهایی را که ما انجام می دهیم آثار وضعی نیز برای ما دارد؛ مثل این که کسی ندانسته شراب بخورد در این صورت گرچه چون جاهل به حکم یا موضوع است عمل او کیفر اخروی به دنبال ندارد، اما از آثار وضعی آن که مستی است گریزی نیست.

2. کمک گرفتن از افرادی که اموالشان شبهه ناک است و یا رفت و آمد به منزل چنین افرادی و خوردن از غذای آنان، همان طور که گفته شد به حکم اولی و به طور عادی حرام نیست، [۲] اما گاهی به علت برخی از شرایط باید از این گونه امور اجتناب کرد و از ارتکاب آن خودداری نمود. از جمله موردی که عمل ما به نحوی تأیید کار و عمل او باشد؛ مثلاً کسی که هم شغل حلال دارد و هم کار حرامی انجام می دهد، از یک سو درآمد مشروع و حلالی دارد و از سویی دیگر ربا می خورد که به طور طبیعی اموالش مخلوط به حرام است و استفاده از اموالش با توجه به این که نمی دانیم از کدام بخش است شبهه ناک است، در این صورت اگر غذا خوردن از منزل او مهر تأییدی بر رفتار حرام او به شمار آید، باید از این کار پرهیز شود.

در همین راستا گرچه با معیارهای اولیه استفاده از پول شبهه ناک افراد را در ساخت مساجد نمی توان حرام برشمرد، اما اگر این کمک موجب بدبینی افراد با ایمان و یا جرأت یافتن او بر گناه و یا تأییدی بر رفتار نادرست او ارزیابی شود، سزاوار است از آن خودداری شود.

[1] کلینی، کافی، ج ۱، ص ۶۸، دار الکتب الإسلامیة تهران، ۱۳۶۵ هـ. ش.

[2] دفتر حضرت آیت الله خامنه ای (مد ظله العالی): تا یقین به وجود مال حرام در عین اموال مورد ابتلا نداشته باشد، استفاده ایشان مانعی ندارد.

پرسش

آیا می توان برای توسعه مسجد سرویس های توالیت و دستشویی مسجد را به مسجد ملحق کرد و در چه صورت آنجا حکم مسجد پیدا می کند؟

پاسخ اجمالی

اگر زمین محل دستشویی برای انتفاع در جهت سرویس توالیت وقف نشده باشد می توان آن را به مسجد ملحق کرد اما اگر برای انتفاع در جهت سرویس توالیت وقف شده باشد نمی توان آن را به مسجد تبدیل کرد ولی نماز در آن اشکالی ندارد. مرحوم حضرت آیت الله العظمی گلپایگانی ره در پاسخ به این سؤال که: "در اثر توسعه مسجد، توالیت سابق آن در حیاط مسجد واقع گردیده که فعلاً معدوم و زمین آن موزائیک کاری و تمیز شده بعضی از مؤمنین در نماز خواندن روی چنین زمینی که سابقاً جای توالیت بوده احتیاط می کنند متمنی است حکم آن را بیان فرمائید." فرموده اند: "در فرض سؤال که زمین مزبور برای انتفاع در جهت مخصوص بوده آن را جزء صحن مسجد قرار دادن که منافعی با آن جهت است جائز نبوده و حکم مسجد را ندارد و لکن نماز خواندن در آن مکان مانع ندارد." [۱]

بله اگر تنها زیر زمین را برای استفاده توالیت و دستشویی معین کرده اند می توان در طبقه بالای آن مسجد ساخت یا آن را به مسجد ملحق کرد. [۲]

همچنین محلی را که با وقف صحیح شرعی شده به عنوان حسینیه ساخته شده است، نمی توان در مسجد ادغام کرد و از آن به عنوان مسجد استفاده نمود. مقام معظم رهبری در پاسخ سؤالی در این زمینه فرموده اند: "اگر حسینیه، به عنوان حسینیه، وقف صحیح شرعی شده، تبدیل آن به مسجد جایز نیست و هم چنین ضمیمه کردن آن به مسجد به عنوان مسجد هم جایز نیست." [۳] بنا بر این جاهایی که بدون وقف صحیح شرعی از آنها استفاده های دیگری مثل حسینیه یا دستشویی می شود را می توان به مسجد تبدیل کرد.

اما اینکه چگونه یک زمین یا ساختمان حکم مسجد را پیدا می کند باید گفت این به دو دو صورت ممکن است یک خواندن صیغه وقف مثل این که مالک آن بگوید این مکان یا ساختمان را مسجد قرار دادم. دوم عملی مثل خواندن دو رکعت نماز در مکان به قصد این که آنجا را مسجد قرار دهد و دلالت بر آن کند کافی است. [۴].

[1] مجمع المسائل (للگلپایگانی)، ج ۱، ص ۱۵۷

[2] مجمع المسائل (للگلپایگانی)، ج ۱، ص ۱۳۸، س ۴۵..... اگر زمین مذکور را بقصد مسجدیت وقف نکرده باشند، یا قصد مسجدیت طبقه زیر را نکرده باشند و فقط طبقه روی زیر زمین را که به قسمت زنانه اضافه شده مسجد قرار داده اند، جائز است در زیر زمین که مسجد نیست چاه فاضل آب حفر نمایند و توالیت بسازند.....

[3] توضیح المسائل (المحشی للإمام الخمینی)، ج ۱، ص: ۵۱۸

[۴]. تحریر الوسیله ج ۲ ص ۶۲؛ حضرت آیت ا... العظمی بهجت ره در این زمینه فرموده اند: "در قرار دادن مکانی به عنوان مسجد، صیغه وقف لازم نیست بلکه هر عملی مثل خواندن دو رکعت نماز که دلالت بر آن کند کافی است. (توضیح المسائل (المحشی للإمام الخمينی)، ج ۱، ص: ۵۰۲، مسأله ۷۴۲، مجمع المسائل (للکلیایگانی)، ج ۱، ص ۱۳۹، س ۴۸" به این که در زمین مذکور بعنوان مسجد نماز خوانده شود و نیز اگر زمین را وقف مسجد کرده باشند و تحویل مسلمین داده و آنان به عنوان مسجد بودن دیوار اطراف آن را بنا کنند مسجد شدن آن بعید نیست."

پرسش

خادم مسجدی بزرگ هستم، می دانم یکی از فرشهای مسجد نجس شده است، ولی بدلیل جابجایی فرشها نمی دانم فرش نجس کدام فرش است حال آیا باید تمام فرشهای این مسجد بزرگ شسته شود؟

پاسخ اجمالی

پاسخ دفاتر مراجع عظام حفظهم الله به شرح زیر می باشد:
دفتر حضرت آیت الله العظمی خامنه ای (مد ظله العالی)
در فرض سؤال تمام فرش های مذکور شسته شود.
دفتر حضرت آیت الله العظمی سیستانی (مد ظله العالی)
بله باید تمام فرشها شسته شوند تا یقین حاصل شود.
دفتر حضرت آیت الله العظمی مکارم شیرازی (مد ظله العالی)
اگر امکان دارد همه فرش ها را تطهیر کنند.

پرسش

می خواستم بدانم نماز خواندن در صحن های حرم مطهر امام رضا (ع) به جز صحن قدیمی چه حکمی دارد؟ این در حالیکه برای ساختن برخی صحن ها آستان قدس زمین ها مغازه ها و منازل اطراف حرم را خریداری کرده است. در حالی که برخی از مالکان راضی به فروش ملک خود نبوده اند اما مجبور شده اند.

پاسخ اجمالی

دفتر حضرت آیت الله العظمی سیستانی (مد ظله العالی)
بشک خود اعتنا نکند.

پاسخ دفتر حضرت آیت الله العظمی مکارم شیرازی (مد ظله العالی)
اشکالی ندارد.

پرسش

نصب تابلوی عصر عاشورا (اثر استاد محمود فرشچیان) در داخل مسجد به طرزی که رو به روی نمازگزاران نباشد از نظر شرعی چه حکمی دارد ؟

پاسخ اجمالی

برای دست یابی به پاسخ توجه به نکاتی ضروری است:

۱- فقها فرموده اند: نماز خواندن در چند جا مکروه است که از آن جمله است: روبروی عکس و مجسمه ی چیزی که روح دارد، مگر آن که روی آن پرده بکشند، و در جایی که عکس باشد اگر چه روبروی نمازگزار نباشد [۱]، پس نماز خواندن در جایی که تابلو های عکس انسان و حیوان در محل نمازگزار باشد اعم از آن که آن محل مسجد باشد یا غیر مسجد و اعم از این که آن تصویر رو به روی نماز گزاران باشد یا در جهت دیگر، مکروه است و بهتر است که در موقع نماز روی آن پوشانده شود.

۲- هم چنین فقها در باره ی نقاشی کردن صورت انسان و حیوان در مساجد، فرموده اند:

امام خمینی «قدس سره»: بنا بر احتیاط واجب مسجد را به طلا نباید زینت نمایند و هم چنین نباید صورت چیزهایی که مثل انسان و حیوان روح دارد در مسجد نقش کنند. و نقاشی چیزهایی که روح ندارد، مثل گل و بوته مکروه است.

آیت الله العظمی بهجت: بنا بر احتیاط واجب مسجد را به طلا نباید زینت نمایند و هم چنین نباید صورت چیزی را نقاشی کنند و بکشند، مخصوصاً چیزهایی که مثل انسان و حیوان روح دارد که در غیر مسجد هم اشکال دارد و احتمال دارد نماز خواندن در این مساجد هم مکروه باشد، ولی نوشتن قرآن و احادیث صحیحه در مسجد مانعی ندارد. [۲]

آیت الله العظمی فاضل: بنا بر احتیاط واجب مسجد را به طلا نباید زینت نمایند و هم چنین نباید بنا بر احتیاط صورت چیزهایی که مثل انسان و حیوان روح دارد در مسجد نقش کنند. و نقاشی چیزهایی که روح ندارد، مثل گل و بوته مکروه است.

آیت الله العظمی مکارم: مسأله تزئین کردن مسجد به طلا اشکال دارد و هم چنین احتیاط آن است که صورت چیزهایی که روح دارد مثل انسان و حیوان در مسجد نقش نکنند.

آیت الله العظمی سیستانی: احتیاط واجب این است که مسجد را به طلا زینت نکنند و احتیاط مستحب آن است که به صورت چیزهایی که مثل انسان و حیوان روح دارد زینت نکنند. [۳]

۳- حکم نصب تصاویر و عکس در مساجد چیست ؟

آیت الله العظمی خامنه ای در پاسخ به سؤالی در رابطه با نصب عکس در مساجد فرموده اند: اشکالی ندارد. لکن اگر در شبستان باشد بهتر است هنگام نماز، به طریقی روی آن پوشانده شود. [۴]

در ذیل به نمونه هایی از سؤالاتی که از امام خمینی "قدس سره" در این باره شده است و جواب های معظم له توجه فرمایید:

۱- در رساله ی آن جانب، نقاشی و تصویر در مساجد به احتیاط واجب منع شده است، آیا این منع شامل عکس هم می شود یا نه؟

جواب: شامل نیست.

2- امروزه در بعضی از مساجد و یا مکانهایی که نماز جمعه اقامه می شود، عکس ها و پوستر هایی روبروی نمازگزاران نصب می شود، آیا نماز خواندن در این مکان ها اشکال دارد؟

جواب: نماز صحیح است، هر چند در مقابل نمازگزار بودن آن کراهت دارد و کراهت رفع می شود به این که روی آن را به وسیله ای بپوشانند.

3- آیا در مقابل نمازگزار حرام است که عکس مکه باشد؟ عکس های غیر از عکس مکه چطور؟

جواب: حرام نیست و اگر تصویر ذی روح باشد مکروه است. (۵)

4- عکس های شهدا که در مساجد می زنند و...، چه حکمی دارد؟

ج: اشکال ندارد. [۶]-[۷]

[1] توضیح المسائل (المحشی للإمام الخمینی)، ج ۱، مسأله ۸۹۸

[2] جامع المسائل (للبيهجة)، ج ۱، ص ۵۴۷.

[3] توضیح المسائل (المحشی للإمام الخمینی)، ج ۱، مسأله ۹۰۸.

[4] همان، ص، ۵۰۹، س ۳۷۵.

[5] استفتائات امام خمینی (ره)، ج ۱، ص ۱۵۰، س ۷۹، ۸۰ و ۸۱.

[6] همان، ج ۳، ص ۵۷۰، س ۳.

[۷] - نمایه ی مرتبط: حکم شرعی عکس های منسوب به امامان، سؤال ۶۳۵.

پرسش: قرائت بعضی از ائمه جماعات از جهت مخارج حروف صحیح نیست. آیا کسی که حروف را به طور صحیح از مخارج خود ادا می کند، می تواند به آنان اقتدا نماید؟ عده ای می گویند می توانید نماز را به جماعت بخوانید، ولی باید بعداً اعاده نمایید، من که فرصت اعاده ندارم، وظیفه ام چیست؟ آیا می توانم در نماز جماعت شرکت نموده ولی حمد و سوره را آهسته بخوانم؟

ج: اگر قرائت امام از نظر مأوم صحیح نباشد، اقتدا و نماز جماعت او باطل است و اگر نمی تواند نماز را اعاده کند، اقتدا نکردن اشکال ندارد، ولی آهسته خواندن در قرائت نمازی که باید بلند خوانده شود، برای اظهار اقتدا به امام جماعت صحیح و مجزی نیست. (اجوبه الاستفتائات مقام معظم رهبری، س ۵۸۸).

پرسش: عده‌ای معتقدند که قرائت بعضی از ائمه جمعه صحیح نیست، زیرا یا حروف را آنگونه که هست، ادا نمی‌کنند و یا حرکت آنها را طوری تغییر می‌دهند که دیگر آن حرف نیست. آیا اقتدا به آنان بدون اعاده نمازی که پشت سر آنان خوانده می‌شود، صحیح است؟

ج: ملاک صحت قرائت عبارت است از رعایت قواعد زبان عربی و ادا حروف از مخارج آن به طوری که اهل لسان آن را ادا آن حرف بدانند نه حرف دیگر؛ اگر مأموم قرائت امام را مطابق قواعد و صحیح نداند، نمی‌تواند به او اقتدا کند و در صورت اقتداء، نماز او صحیح نیست و اعاده آن واجب است (اجوبه الاستفتائات مقام معظم رهبری س ۵۸۹).

دو فصل نامه علمی - اختصاصی معارف فقه علوی

سال سوم، شماره چهارم، بهار و تابستان ۱۳۹۶ / Ma'arif Fiqh Alavi, Vol.3, No4, Spring & Summer2017

جایگاه مسجد و کانون های فرهنگی در تمدن اسلامی

پرستو دولابی^۴

چکیده

مسجد اگرچه در اصل برای عبادت ساخته شده و سجده گاه مسلمانان برای خضوع و فروتنی به صورت انفرادی یا جماعت در برابر ذات اقدس اله به حساب می آید ولی نگرش اسلام به مسجد تنها نگرش به جایگاهی برای عبادت و اقامه نماز جماعت نیست بلکه مسجد در اسلام از زمان پیامبر همواره به عنوان یک پایگاه دینی و در برخی زمانها به عنوان پایگاه حکومت، نقش آفرین بوده است. مسجد مهم ترین پایگاه عقیدتی، فکری و معنوی اسلامی و پیوسته کانون هدایت و مبارزه علیه کفر و الحاد و ملجأ و مأمن دلباختگان حق و فضیلت بوده است. مسجد که نخستین نهاد عینی تمدن اسلامی محسوب می شود از همان بدو تاسیس علاوه بر این که پایگاه دینی و معبد مسلمین به شمار می رفت، نخستین کانون فعالیت های سیاسی، اجتماعی، علمی و فرهنگی مسلمین نیز بود و پایه های اساسی حکومت اسلامی در زمان پیامبر اکرم در این مکان استوار شد چرا که مقر حاکمیت پیامبر در آن قرار داشت و بعدها نیز اصول و مبانی دین اسلام از همین نهاد مقدس به مردم عرضه می شد. هدف اصلی این پژوهش بررسی جایگاه مسجد و کانون های فرهنگی در تمدن اسلامی می باشد. مقاله حاضر درصدد است با معرفی برخی از کتابخانه ها، جایگاه مسجد و کانون های فرهنگی در تمدن اسلامی را تشریح و تحلیل کند.

۱. عضو هیئت علمی دانشگاه پیام نور بندر گناوه 77@gmail.comduolabi

کلید واژه ها: جایگاه مسجد، کانون های سیاسی، اجتماعی، علمی و فرهنگی، تمدن اسلامی

مقدمه:

پیامبر صلی الله علیه و آله - از مسجد به عنوان کانونی برای تعلیم و تربیت و هدایت امور اسلام بهره می بردند و مسجد مرکز حکومت و نیز مرجع فکری و محل بحث و تبادل اندیشه بوده است با این تفاسیر می توان گفت که مسجد در احیای نقش ارزنده ای دارد. مسجد این خانه خدا در روی زمین، نهادی است که به امر الهی و به دست مبارک پیامبر بزرگوار اسلام در نخستین روزهای تاسیس حکومت اسلامی، در مدینه بنیان نهاده شد و از همان آغاز همچون دین مبین اسلام، جامع و همه جانبه بود.

بدین ترتیب مسجد که خود یک نهاد تمدن اسلامی بود به زودی، به عنصر مادی و عینی در کنار عنصر فرهنگی اسلام تبدیل شد و در تمدن سازی دخیل گشت و به تدریج با توسعه گسترده تمدن اسلامی جای خود را به عنوان نماد اسلام در سراسر بلاد اسلامی باز کرد به طوری که هر کجا و در هر شهر و قریه ای که مسجدی وجود داشت، آن منطقه جزء قلمرو فکری و فرهنگی و البته گاه سیاسی اسلام شمرده می شد. مساجد با کارکردهای متعددی که داشت، آن چنان در درون جامعه اسلامی نهادینه شد. مومنان آن را بر خانه های خویش ترجیح می دادند، در واقع ویژگی اصلی مسجد این بود که هم چون اسلام با همه شوون زندگی مردم سر و کار داشت و البته به همه آنها جهت الهی و دینی می داد و این با روح اسلامی نیز سازگار بود چرا که اسلام جوهره همه فعالیت های مسلمین در جامعه اسلامی را عبودیت می دانست. (فاضلی، ۱۳۸۷: ۱۰۲)

این نهاد مقدس نیز همانند سایر نهادهای تمدن اسلامی و همچون خود تمدن اسلامی فراز و فرودهای فراوانی را طی کرد تا به زمان حال رسید، روزگاری در دوران صدر اسلام، مسجد قلب تپنده امت و جامعه اسلامی و مقر حاکمیت و حضور بزرگترین فرستاده الهی (ص) و مرکز بی بدیل همه فعالیتها و امور جاری مردم بود، و مردم همه جهت گیری های خود را از آن اخذ می نمودند، پس از ارتحال نبی اکرم (ص) در دوران خلفای راشدین نیز اوضاع تا حدود زیادی به همین منوال بود، اما با به قدرت رسیدن بنی امیه، و حاکمیت آنها بر جهان اسلام توأم با انحرافات و بدعت های فراوانی که در

همه ابعاد اسلام اتفاق افتاد، تحولات فراوان نیز در کارکردهای مسجد آغاز گشت و این تحولات منفی به تدریج ادامه یافت تا جایی که در دوران حاکمیت بنی عباس و بعد از آن مرکز جامعه به حاشیه رانده شد و اهم کارکردهای خود را از دست داد و دیگر نه پایگاه حاکم بود نه پایگاه حضور مردم، این وضعیت تا دوران حال ادامه یافت و تلاشهای پراکنده و مقطعی برای احیای موقعیت آن نیز ثمری نداشت و اکنون ما وارث این روند تاریخی هستیم .

اما امروز شرایط متفاوت است و ما اگر بخواهیم نمی توانیم نسبت به شرایط مساعد جامعه بی اعتنا باشیم، امروز در قسمتی از جهان اسلامی انقلابی به پیروزی رسیده است که کانون جوشش آن، مساجد بوده و حکمتی بر سر کار آمده است؟ داعیه دار پایه گذاری نظامی مبنی بر احکام اسلام ناب است و الگوی این حکومت، نظام حاکمیت پیامبر (ص) در مدینه النبی است و کدام نهاد در مدینه النبی مهم تر از مسجد و کدام مکان مرکزی تر و راهبردی تر از مسجد بود؟ و مگر می شود داعیه تاسیس حکومت اسلامی داشت و به بازگرداندن وضعیت مساجد به حال مساجد صدر اسلام نینانیدشید؟

بیان مساله

وجود مساجد در گوشه و کنار روستاها و شهرها، به عنوان بهترین پایگاه و محل تجمع مومنین محسوب می شود بویژه در ایامی مانند ماه مبارک رمضان و ماه محرم به عنوان روزهای خاص و مقدس عبادی، افرادی بیشتری رابه پای منابر می کشاند. در واقع مسجد در هیچ دوره تاریخی از صدر اسلام، صرفاً "به عنوان مکانی مقدس برای عبادت محسوب نمی شده است بلکه همواره مهمترین رسانه در امر تبلیغ و انتقال پیام دین بوده است و به واسطه ویژگی های خاص خود تأثیر مهمی در امر تبلیغ ایفا نموده است . به طوری بسیاری از جنبش ها و حرکت های انقلابی چند سده اخیر از این اماکن و در این ایام مقدس صورت پذیرفته است. (ولایتی، ۱۳۸۱: ۱)

اگر چه مساجد معمولاً در اولین نگاه به عنوان مکانهای مقدس و کانونهای عبادت و انجام اعمال و مراسم مذهبی در نظر گرفته می شوند، اما از کارکردهای مهم آموزشی و فرهنگی آن در طول تاریخ نمیتوان چشم پوشی نمود. کارکردهایی که در دوران معاصر نیز به قوت خود باقی اند. در واقع تا قبل از تشکیل مدارس به طور رسمی، مساجد نقش تعیین کننده ای در پیشرفت علمی و آموزشی بلاد اسلامی به عهده داشته اند چرا که محتوای علمی که در دوران ابتدایی ظهور اسلام نشر داده می شد در ارتباط با مسائل مذهبی و دینی و معارف مرتبط با قرآن بوده است بر طبق منابع و متون تاریخی، نخستین مراکز تعلیم و تربیت در اسلام، مسجد و محورین آموزش و پرورش قرآن کریم بوده است یعنی حفظ و درک مطالب قرآن نقطه شروع بود و پس از فراگیری و مطالعه اخبار و احادیث نبوی (ص) مطرح گردید. به نوشته استاد جلال الدین همایی: «در ابتدا حوزه ها و حلقه های درس در مساجد تشکیل می شد، احیاناً "مجالس مناظره نیز در همان مساجد بود که پاره ای از آنها کتابخانه های عظیم نیز داشتند» (همایی ۱۳۶۳: ۳)

در این بین اسلام از میان ادیان فراوان، از پویایی خاصی در ادوار مختلف تاریخی برخوردار بوده است و در سراسر دنیا پیروان بی شماری را به سمت خود کشانده است. در حقیقت، اسلام به عنوان یک دین، تمدن ساز است؛ دین توسعه سیاسی و اقتصادی و فرهنگی است. پیامبر اکرم (ص) در کمتر از سه دهه موفق به دولت سازی و ملت سازی شد آن هم در میان قبایل از هم گسیخته و پر از عناد و جهالت عصر جاهلیت. از بعد نظری نیز اسلام آیینی است که تنها به زندگی فردی و

اخروی توجه ندارد یکی از شواهد تاریخی مربوط به دوران پس از پیامبر در مورد حضور مؤثر مساجد در شکل دهی به تمدن و فرهنگ اسلامی، از سوی دیگر، بیانگر این حقیقت است که در دوران معاصر نیز می توان عوامل اجتماعی و فرهنگی منطبق با شرایط جدید را در ارتباط با نقش مؤثر مسجد در جامعه جستجو نمود و امیدوار بود که به ساختارهای اساسی دست یافت که امکان پی ریزی تمدن نوین اسلامی را با توجه به شرایط جدید محقق می سازد. (مهاجرانی، ۱۳۷۵: ۲)

در دوران معاصر نیز علیرغم تغییرات اساسی در جوامع و شکل گیری ساختارهای نوین اجتماعی، دین همچنان حضور مؤثر و پررنگی دارد. بدین صورت که نهادهای دینی که ساختار و قالب های حضور دین در جامعه را صورتبندی می کنند از اهمیت اساسی برخوردار می باشند. در واقع این نهادها روند تولید و باز تولید معانی دینی و دینداری در عرصه اجتماع و در میان مؤمنان را هدایت و رهبری می کنند. از مهمترین مراکز وابسته به نهادهای دینی می توان به مسجد اشاره کرد؛ که همزمان با ظهور اسلام به منظور گردهمایی ها و تجمعات دینی و سیاسی شکل گرفت. مساجد هم به لحاظ معماری و جنبه های هنری و هم نقش دینی و فرهنگی همواره دارای اهمیت بوده اند و طبیعتاً "میزان و درجه این اهمیت در دوره هایی که حاکمیت دینی نیز وجود داشته است بیشتر بوده است.

مبانی نظری پژوهش

مسجد

مسجد آزادترین و پاکیزه ترین مکان در پهنه گیتی است که در بند کردن و آلوده کردنش حرام است، پس جایگاه آزادگان و پاکان است.

واژه مسجد: در لغت، اسم مکان سجد یسجد به معنای جایگاه سجده و محل عبادت. واژه شناسی واژه مسجد در لغت، اسم مکان سجد یسجد به معنای جایگاه سجده و محل عبادت است و از قاعده معروف اسم زمان و مکان در فعل ثلاثی مجرد مضموم العین مستثناست. البته، لغت دانان بزرگی مانند فراء برآنند که مسجد به فتح عین الفعل نیز جایز است، اگر چه با این تلفظ تاکنون استعمال نشده است؛ به گفته سیبویه هر گاه فعل و عمل در این واژه مورد نظر نباشد، طبق قیاس، مفتوح خوانده می شود.

واژه مسجد در قرآن: واژه مسجد، جمعا ۲۸ بار در قرآن کریم ذکر شده که در ۲۲ مورد به صورت مفرد و در ۶ مورد دیگر، به صورت جمع آمده است در این آیات، به اهمیت و جایگاه رفیع مسجد در اسلام، پاره ای از احکام مسجد و مسجد الحرام و احکام خاص آن، مسجد الاقصی و مسجد اصحاب کهف، اشاراتی شده است.

اصطلاح شرعی: مسجد به مکان معین و موقوف برای نماز اطلاق شده است. گذشته از واژه مسجد، گاه جامع نیز بر این مکان اطلاق شده است. در واقع جامع صفت برای مسجد بزرگی است که در آن نماز جمعه بر پا می شود اصطلاح شرعی، مسجد به مکان معین و موقوف برای نماز اطلاق شده، چنانکه در متون فقهی در این باب آمده است: المراد بالمسجد المكان الموقوف علی كافة المسلمين للصلاة گذشته از واژه مسجد، گاه جامع نیز بر این مکان اطلاق شده است. در واقع جامع صفت برای مسجد بزرگی است که در آن نماز جمعه بر پا می شود. گفته می شود، این واژه را نخستین بار خلیفه دوم، هنگامی که دستور بنای مساجد جامع را برای برگزاری نماز جمعه به والیان و استانداران

شهرهای اسلامی صادر کرد، به کار برد. بنابر روایات تاریخی، عمر ضمن بخشنامه ای از کارگزاران خود در سرزمین های گشوده شده و دیگر شهرهای نو بنیاد خواست که مسجدی مخصوص نماز جمعه و مساجدی دیگری برای برگزاری نمازهای یومیه در میان قبایل بنا نهند و هنگامی که روز جمعه فرا رسید، مردم در مسجد الجماعه برای ادای نماز جمعه گرد هم آیند.

فلسفه بنای مسجد

مسجد نقطه مرکزی شهر اسلامی است و بقیه نهادها و بناها اعم از محل زندگی و یا جای کسب و دیگر تلاش های عادی، بر محور مسجد و فرهنگ آن، باید شکل بگیرد. روح و جان مسجد که همان عبودیت و بندگی خدا و پرستش تنها ذات احدیت است. در ابعاد دیگر حیات مادی و فعالیت های روزمره بشری باید ساری و جاری باشد و گرنه مثل مسجد ضرار، ضد تقوا و پارسایی بوده است، هر چند نام مسجد بر خود داشته باشد، دارای ارزش معنوی نخواهد بود. پیامبر اسلام در مدینه، پیش از هر چیز مسجد ساخت به این علت بود که آن حضرت عبودیت و بندگی خدا را در سرلوحه برنامه هر مسلمان قرار دهند، زیرا اگر فرد مسلمان بنده خدا باشد و نه بنده و تسلیم هوا و هوس و مال و منال، چنین فردی، انسانی سالم و خدمتکار و مفید برای خود و دیگران خواهد بود، و الا نه برای خود فردی سودمند، و نه برای دیگران شخصی خدمتگزار خواهد بود. معنای رسول خدا این نیست که با وجود نهادها و مراکز اداری، اجتماعی اقتصادی و غیره، مسجد را محل فعالیت های عادی زندگی کنیم و در جامعه عملاً دوگانگی بیافرینیم، بلکه هدف رسول اکرم آن بوده که فرهنگ مسجد را که همان عبودیت و بندگی خداست تعمیم و روح انسانی را جلا دهیم و هر لحظه گامی به پیش بر داریم و از شیطان و عوامل او فاصله بگیریم.

جایگاه مسجد در متون دینی

- مسجد نخستین مرکز و پایگاهی است به منظور عبادت و پرستش خدای یگانه در زمین نهاده شده است
- مسجد مرکز امن و امان برای مردم است
- مسجد مایه برکت و هدایت جهانیان است

هدف مسجد

پرستش هدف مسجد "وَأَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلَّهِ فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا" مساجد از آن خداست، پس باید احدی جز او را نخوانید.

در این آیه شریفه، مراد از دعا، عبادت و پرستش است، زیرا در جای دیگر دعا به معنای عبادت آمده است: "وَقَالَ رَبِّكُمْ ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِي سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَاخِرِينَ" پروردگارتان گفت مرا بخوانید تا دعایتان را مستجاب بکنم، کسانی که از عبادت من سرکشی کنند بزودی با کمال خواری داخل جهنم خواهند شد.

اساس مسجد

مسجد که کانون ایمان و تقوا و محیط پاکی و قداست و مرکز تبلور عبودیت و نیایش در برابر پروردگار جهان است ، بایسته است که شالوده و اساس آن بر تقوا و پاکی بنا شده باشد و پاسداران و دست اندرکاران آن افرادی مؤمن ، پرهیزکار و مصمم باشند و هر گاه بنایی برای اغراض ناپاک با نام مقدس مسجد به وجود آید، باید در هدم و از بین بردن آن کوشید، چنانکه رسول خدا صلی الله علیه و آله دستور ویران کردن و به آتش کشیدن مسجد ضرار را صادر فرمودند: "والذین اتخذوا مسجدا ضرارا و کفرا و تفریقا بین المؤمنین و ارسادا لمن حارب الله و رسوله من قبل و لیحلفن ان اردنا الا الحسنی و الله یشهد انهم لکاذبون لا تقم فیه اءبدا لمسجد اءسس علی التقوی من اول یوم احق ان تقوم فیه فیه رجال یحبون ان یتطهروا و الله یحب المطهرین ."

منافقان کسانی هستند که مسجدی ساختند به قصد زیان رساندن بر پیامبر و مؤمنان و تقویت کفر و ایجاد جدایی میان مؤمنان و کمین گاه برای کسانی که با خدا و پیامبرش از پیش مبارزه کرده بودند. آنان سوگند یاد می کنند که نظری جز نیکی نداشته ایم ، اما خداوند گواهی می دهد که آنان دروغ می گویند، هرگز در آن به نماز نایستاد، آن مسجدی که از روز نخست بر اساس تقوا بنا شده شایسته تر است که در آن به نماز قیام کنی ؛ در این مسجد، مردانی هستند که دوست دارند پاک و منزّه باشند و خداوند پاکیزگان را دوست دارد. این آیات در شأن گروهی از منافقان است که با توطئه های ابو عامر مسیحی و برای تحقق بخشیدن به اهداف شوم و نقشه های شیطانی خود، به ساختن مسجدی در مدینه اقدام کردند که بعدا به نام مسجد ضرار معروف شد؛ ماجرا از این قرار است که به هنگام ظهور قدرتمند اسلام در مدینه ، ابو عامر به شدت ناراحت شد، وی برای مبارزه با اسلام با منافقان اوس و خزرج همکاری صمیمانه ای آغاز کرد. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله هنگامی که از نقشه ها و اهداف وی آگاه شد، در صدد تعقیب وی بر آمد، ابو عامر از مدینه گریخت و به مکه آمد و از آنجا به طائف و سرانجام به شام رفت و در آنجا رهبری منافقان مدینه را بر عهده گرفت ؛ او در نامه ای به منافقان مدینه نوشت که لشکری از سپاهیان رم به کمکشان خواهد آمد تا محمد صلی الله علیه و آله و یارانش را از مدینه خارج سازند. همچنین از آنان خواست برای خود مسجدی نزدیک مسجد قبا بسازند و در موقع نماز، آنجا گرد آیند و زیر نقاب مسجد، برنامه های خود را عملی کنند.

هنگامی که پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله عازم غزه تبوک بود، گروهی از این منافقان به نزد آن حضرت آمدند و به بهانه اینکه افراد ناتوان و بیمار و پیرمردان از کار افتاده نمی توانند در شب های بارانی و سرد زمستانی به مسجد قبا بیایند، از پیامبر صلی الله علیه و آله خواستند تا اجازه دهد که مسجدی در میان قبیله خود (بنی سالم) بسازند؛ پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: اکنون آماده نبردم و اگر به خواست خداوند متعال بازگشتم ، پیش شما خواهم آمد و با شما در آن نماز خواهم گذارد. منافقان در غیاب پیامبر صلی الله علیه و آله ساختمان مسجد را به پایان رساندند، پس از جنگ تبوک ، نزد حضرت صلی الله علیه و آله آمدند و گفتند: دوست داریم که پیش ما بیایند و با ما در آن مسجد نماز گذارید؛ حضرت فرمود: لباس مرا بیاورید تا بپوشم و با آنان بروم .

در این هنگام آیات فوق نازل شد و پرده از نقشه پلید آنان برداشت ؛ بی درنگ پیامبر صلی الله علیه و آله گروهی از اصحاب را خواندند و به آنان دستور دادند که مسجد را آتش بزنند و بقایای آن را ویران کنند و به جای آن برای مدتی محل زباله شد.

همان گونه که از این آیات بر می آید، بنیانگذاران این مسجد در زیر نقاب این نام مقدس، اهداف شومی را دنبال می کردند. بر این اساس، خداوند به پیامبرش دستور می دهد که در چنین مسجدی که برای زیان رساندن به مسلمانان و گستردن کفر و الحاد در جامعه اسلامی بنا شده است هرگز قیام به عبادت نکند و به جای آن شایسته است پیامبر صلی الله علیه و آله در مسجدی به نماز ایستد که اساس تقوا و هدفی الهی بنیاد شده است. به اعتقاد مفسران و تائید روایات معصومان علیهم السلام، مراد از این مسجد، همان مسجد قبا است که در مقایسه با مسجد ضرار آمده است. در هر صورت، از این بحث چنین بر می آید: مسجد که کانون ایمان و تقوا و محیط پاکی و قداست و مرکز تبلور عبودیت و نیایش در برابر پروردگار جهان است، بایسته است که شالوده و اساس آن بر تقوا و پاکی بنا شده باشد و پاسداران و دست اندرکاران آن افرادی مؤمن، پرهیزکار و مصمم باشند و هر گاه بنایی برای اغراض ناپاک با نام مقدس مسجد به وجود آید، باید در هدم و از بین بردن آن کوشید، چنانکه رسول خدا صلی الله علیه و آله دستور ویران کردن و به آتش کشیدن مسجد ضرار را صادر فرمودند.

مسجد در مطالعات اسلامی و مطالعات جهانی

با وجود بررسی های متعددی که تاکنون در مورد مسجد در ایران و یا حتی در دانشگاه های غربی صورت گرفته، مطالعات جامعه شناختی در این باره بسیار اندک بوده و بیشتر فعالیت ها در چارچوب مطالعات درون دینی، تاریخی و یا هنری و زیبایی شناسانه و در نهایت مطالعات توصیفی درباره ابعاد فرهنگی مسجد انجام شده است. با این وجود، در شرایط فعلی و شاید به دلیل اهمیت یافتن بیش از پیش مقوله اسلام و حساسیت های سیاسی در این زمینه در سال های اخیر، گفتمان مسجد در غرب به عنوان یک پدیده جدید رونق گرفته و وجود مختلفی را نیز در کشورهای گوناگون دارد.

در گفتمان مطالعات جهانی مسجد، آن چه بیشتر جلب توجه می کند مسأله تحولات مسجد در تقابل با علوم جدید و یا به تعبیر دیگر، فهم جایگاه مسجد در بستر مدرنیته است. در این زمینه، برخی محققان معتقدند که مساجد در گذشته کارکردهای نیایشی و غیرنیایشی داشته اند اما در طول تاریخ، میزان شدت و ضعف این کارکردها یکسان نبوده و در شرایط مختلف دچار تغییراتی شده است. به تعبیری، مدرنیته و مدرنیسم، معماری و کارکردهای مسجد را دگرگون کرده و این دگرگونی همچنان ادامه خواهد یافت. چنانچه اکنون در کشورهای غیراسلامی، مسجد کارکردهای بسیار وسیعی دارد ولی در کشورهای اسلامی البته به جز مورد ایران، اغلب کارکردهای اجتماعی، آموزشی و قضایی حذف شده است و در نتیجه این تحول، مساجد بیشتر به کارکردهای دیگر، به خصوص کارکردهای سیاسی می پردازند و این امر باعث فراگرفتن هاله ای از تقدس حول این مکان شده است. همچنین از دیگر تحولات اخیر، تغییرات در شیوه های ساخت و تزئین مساجد بوده است. تنوعاتی که در انواع معماری و ابزارهای مورد استفاده در مساجد وجود دارد، ناشی از به کارگیری دستاوردهای جدید علمی و صنعتی بوده است که همچنان ادامه خواهد یافت.

"حسن اودخان" یکی از محققان مسجد که تحلیلی تاریخی از این موضوع دارد، معتقد است: «مسجد در دوران معاصر بیش از آنکه معرف اسلام باشد، ملیت و قومیت های افراد در کشورهای مختلف را روشن می سازد و به تعبیری، این مهم ترین تحول سال های اخیر این نهاد دینی است. در واقع تأثیرپذیری از ایدئولوژی های مختلف و به خصوص فضای مدرنیته، زبان نمادین و اشکال اسلامی کمتر در ساخت مسجد به کار رفته و محیط فیزیکی و ساختاری مساجد متأثر از

جوامع غیراسلامی شده است. به بیان دیگر، مساجد امروزی متأثر از تبلور عواملی مانند محل، منطقه، فرم معماری ناسیونالیستی به مثابه مدرنیته، خواست ها و برداشت های طراحان و سلیقه مشتریان بوده و این امر گسستی تاریخی را در کارکردهای مسجد به وجود آورده است.

همچنین از دهه ۱۹۶۰ به بعد، دولت های اسلامی به شدت به حمایت از ساخت مسجد پرداخته اند و این برنامه دولتی مسجdsازی تلاشی برای تقویت سیاسی و قدرت کنترل اجتماعی و همچنین نمادی از اقتدار ملی این کشورها تلقی می شده است و بنابر آن، مساجد امروز باید طوری ساخته شوند که به طور عینی و آشکار هویت منطقه ای مدرن اسلامی را نشان دهند تا در چشم جهانیان معرف و نماد قدرت ملی خاص باشد.

از سوی دیگر، مساجد امروزی نشانه تأثیرپذیری از رسانه های جمعی و مبادلاتی است که در سطح جهان و به ویژه جهان اسلام، در حال رخ دادن است. جامعه شناس مسلمان صاحب نام دیگری به نام محمد ارغون در این زمینه معتقد است؛ ایدئولوژی و ناسیونالیزم منطقه ای در معماری و کارکردهای مسجد بسیار مؤثر بوده اند اما او این تغییرات را ناشی از تغییر و تحول مفهوم «امر قدسی» در نزد جوانان معاصر میدانند

به عبارتی عبادت در نگاه مسلمانان به انجام اعمال مذهبی محدود نشده و هر نوع عملی که با نیت خدایی و قصد قربت انجام شود، عبادت است. به همین دلیل معماری و فضای مسجد به گونه ای است که بتواند کارکردهای عبادی و اجتماعی گسترده ای داشته باشد اما میزان غلبه هر یک از این کارکردها، تابع شرایط اجتماعی و فرهنگی جامعه ای است که مسجد در آن قرار داشته است. البته در هر دوره تاریخی با وجود گفتمان های رقیب، هریک از جوامع اسلامی بر این باور بوده اند که قرائت و فهم آنها از مسجد، گفتمان حقیقی بوده و بر مبنای آن چیزی است که از صدر اسلام شکل گرفته است اما در شرایط مختلف، متناسب با نیازهای جامعه، همواره گفتمان جدیدی قدرت یافته است. در این میان میتوان به گفتمان ایدئولوژیک انقلابی که، بر اساس قرائت روشنفکران دینی مانند دکتر علی شریعتی و رهبران انقلاب اسلامی به خصوص امام خمینی به وجود آمد اشاره کرد که از اهمیت زیادی در ایجاد تحولات دهه های اخیر برخوردار بوده است. چنان چه شریعتی با نقد اسلام سنتی و اسلام سکولار، اسلام ایدئولوژیک را مطرح می کند و امام خمینی نیز به مثابه رهبر انقلاب اسلامی، به مسجد به عنوان کانون فعالیت های مذهبی و سیاسی و اجتماعی هم زمان با هم می نگرد. (همان منبع)

جایگاه و اهمیت مساجد در فرهنگ اسلام

مسجد مهم ترین پایگاه عقیدتی، فکری و معنوی اسلامی و پیوسته کانون هدایت و مبارزه علیه کفر و الحاد و ملجأ و مأمن دل‌باختگان حق و فضیلت بوده است. چشمه زلال مبارزه و نهضت علیه باطل در طول تاریخ از مسجد جوشیده و پرموده جامعه اسلامی را سیراب کرده است. قیام مقدس مردم ایران که به برقراری حکومت عدل اسلامی انجامیده در طول حیات خویش نیرو و توان خود را از مساجد یافته و تمام نقشه های شوم دشمنان اسلام را که کمر همت به نابودی اسلام ناب بسته اند، خنثی کرده است :

به فرموده امام راحل قدس سره : مساجد در انقلاب اسلامی ایران، مرکز انقلاب و مرکز آشنایی مردم با اسلام و وظایف شرعی آنان در جهت پاسداری از ارزش های والای اسلام بوده است .

مسجد محلی است که از آن باید امور اداره بشود این مساجد بوده که این پیروزی را برای ملت ما درست کرد، این مراکز حساسی است که ملت باید به آن توجه داشته باشند، این طور نباشد، که خیال کنیم حالا دیگر ما پیروز شدیم، دیگر مسجد می خواهیم چه بکنیم؟ پیروزی ما برای اداره مسجد است.

مقابله با هجوم فرهنگی که با تمام امکانات به جنگ علیه ارزش های اصیل اسلامی ما پرداخته است، باید به گستردگی مقابله با هجوم نظامی باشد، اگر به فرموده رهبر کبیر انقلاب اسلامی، در زمان جنگ تحمیلی، جنگ در راس امور بود، اکنون توجه و هشیاری و تجهیز تمام قوای مادی و معنوی علیه هجوم فرهنگی که هستی معنوی ما را هدف قرار داده، در رأس امور است و هشدار و بیدار باش رهبر انقلاب اسلامی در خصوص ضرورت مبارزه با تهاجمات فرهنگی غرب ندای مسئولیت سازی بود بر جان سربازان آن قائد عظیم الشان در سنگر مساجد، که ترفندهای آنان را ناکام گذاشت؛ مخصوصاً نیروهای فعال و کار آمد و آینده ساز کشور و اسلام یعنی جوانان و نوجوانان باید آن را دریابند. از سوی دیگر برای برقراری امنیت اجتماعی و داشتن جامعه ای سالم، توجه به مسجد و شناسایی جایگاه آن، ضروری است، مقایسه میزان جرائم در جوامع اسلامی و جهان کفر و الحاد، مبین آن است که در آن جوامع به علت حاکمیت فرهنگ مادی معضلات فرهنگی و اجتماعی زیادی وجود دارد که در جامعه اسلامی از آنها اثری نیست، لذا مساجد می توانند با اشاعه فرهنگ اسلامی، جرائم و بزهکاری ها را در جامعه اسلامی هر چه بیشتر کاهش دهند و امنیت اجتماعی را به ارمغان آورند. مسجد در هر نقطه جهان خانه خدا و عظیم ترین پایگاه فرهنگی و معنوی است و محلی برای نیاز و سجود به درگاه قادر متعال است.

جایگاه و اهمیت مساجد در فرهنگ اسلام

- مسجد مهم ترین پایگاه عقیدتی، فکری و معنوی اسلامی
- مسجد کانون هدایت و مبارزه علیه کفر و الحاد و ملجاء و مامن دلباختگان حق و فضیلت
- مسجد چشمه زلال مبارزه و نهضت علیه باطل در طول تاریخ

مسجد مهم ترین پایگاه عقیدتی، فکری و معنوی اسلامی و پیوسته کانون هدایت و مبارزه علیه کفر و الحاد و ملجاء و مامن دلباختگان حق و فضیلت بوده است. چشمه زلال مبارزه و نهضت علیه باطل در طول تاریخ از مسجد جوشیده و پژمرده جامعه اسلامی را سیراب کرده است. قیام مقدس مردم ایران که به برقراری حکومت عدل اسلامی انجامیده در طول حیات خویش نیرو و توان خود را از مساجد یافته و تمام نقشه های شوم دشمنان اسلام را که کمر همت به نابودی اسلام ناب بسته اند، خنثی کرده است.

/اهمیت مساجد به فرموده امام راحل (ره):

مساجد در انقلاب اسلامی ایران، مرکز انقلاب و مرکز آشنایی مردم با اسلام و وظایف شرعی آنان در جهت پاسداری از ارزش های والای اسلام بوده است

مسجد محلی است که از آن باید امور اداره بشود این مساجد بوده که این پیروزی را برای ملت ما درست کرد، این مراکز حساسی است که ملت باید به آن توجه داشته باشند، این طور نباشد، که خیال کنیم حالا دیگر ما پیروز شدیم، دیگر مسجد می خواهیم چه بکنیم؟ پیروزی ما برای اداره مسجد است.

مسجد محلی است که از آن باید امور اداره بشود این مساجد بوده که این پیروزی را برای ملت ما درست کرد، این مراکز حساسی است که ملت باید به آن توجه داشته باشند، این طور نباشد، که خیال کنیم حالا دیگر ما پیروز شدیم، دیگر مسجد می خواهیم چه بکنیم ؟ پیروزی ما برای اداره مسجد است مقابله با هجوم فرهنگی که با تمام امکانات به جنگ علیه ارزش های اصیل اسلامی ما پرداخته است ، باید به گستردگی مقابله با هجوم نظامی باشد، اگر به فرموده رهبر کبیر انقلاب اسلامی ، در زمان جنگ تحمیلی ، جنگ در راس امور بود، اکنون توجه و هشیاری و تجهیز تمام قوای مادی و معنوی علیه هجوم فرهنگی که هستی معنوی ما را هدف قرار داده ، در راس امور است و هشدار و بیدار باش رهبر انقلاب اسلامی در خصوص ضرورت مبارزه با تهاجمات فرهنگی غرب ندای مسئولیت سازی بود بر جان سربازان آن قائد عظیم الشان در سنگر مساجد، که ترفندهای آنان را ناکام گذاشت ؛ مخصوصا نیروهای فعال و کار آمد و آینده ساز کشور و اسلام یعنی جوانان و نوجوانان باید آن را دریابند.

از سوی دیگر برای برقراری امنیت اجتماعی و داشتن جامعه ای سالم ، توجه به مسجد و شناسایی جایگاه آن ، ضروری است ، مقایسه میزان جرائم در جوامع اسلامی و جهان کفر و الحاد، مبین آن است که در آن جوامع به علت حاکمیت فرهنگ مادی معضلات فرهنگی و اجتماعی زیادی وجود دارد که در جامعه اسلامی از آنها اثری نیست ، لذا مساجد می توانند با اشاعه فرهنگ اسلامی ، جرائم و بزهکاری ها را در جامعه اسلامی هر چه بیشتر کاهش دهند و امنیت اجتماعی را به ارمغان آورند.

به فرموده امام راحل قدس سره :

مساجد در انقلاب اسلامی ایران ، مرکز انقلاب و مرکز آشنایی مردم با اسلام و وظایف شرعی آنان در جهت پاسداری از ارزش های والای اسلام بوده است .

فرمایشات مقام معظم رهبری در ارتباط با اهمیت مساجد

• هشدار و بیدار باش رهبر انقلاب اسلامی در خصوص ضرورت مبارزه با تهاجمات فرهنگی غرب ندای مسئولیت سازی بود بر جان سربازان آن قائد عظیم الشان در سنگر مساجد، که ترفندهای آنان را ناکام گذاشت ؛ مخصوصا نیروهای فعال و کار آمد و آینده ساز کشور و اسلام یعنی جوانان و نوجوانان باید آن را دریابند .

• اگر به فرموده رهبر کبیر انقلاب اسلامی ، در زمان جنگ تحمیلی ، جنگ در راس امور بود، اکنون توجه و هشیاری و تجهیز تمام قوای مادی و معنوی علیه هجوم فرهنگی که هستی معنوی ما را هدف قرار داده ، در راس امور است .

• مساجد می توانند با اشاعه فرهنگ اسلامی ، جرائم و بزهکاری ها را در جامعه اسلامی هر چه بیشتر کاهش دهند و امنیت اجتماعی را به ارمغان آورند .

• برای برقراری امنیت اجتماعی و داشتن جامعه ای سالم ، توجه به مسجد و شناسایی جایگاه آن ، ضروری است .

• مقایسه میزان جرائم در جوامع اسلامی و جهان کفر و الحاد، مبین آن است که در آن جوامع به علت حاکمیت فرهنگ مادی معضلات فرهنگی و اجتماعی زیادی وجود دارد که در جامعه اسلامی از آنها اثری نیست .

کارکرد مسجد در تمدن و فرهنگ اسلامی

مسجد در میان همه ملل و نحل نماد عینی فرهنگ و هنر مسلمانان به شمار می آید. بررسی مساجد از این نگاه زبانی گویا و به تصویر کشاندن اراده و همت بلند هنرمندان مسلمان برای پایایی دین از بُعد روانی و احساسی و زیبایی هنری است. به همین سبب گردشگران، باستان شناسان و پژوهشگران را مجذوب و شیفته خود کرده است. مسجد، ضمن آن که سبک معماری هنر اسلامی و تمدن دینی را باز می شناساند، خودباوری، خلاقیت و تلاش و پشتکار هنرمندان مسلمان را که با استعانت از پروردگار، این همه هنرهای ظریف اسلامی - ایرانی که همگن با روح و فطرت انسان است را در سایه سار دین و عرفان ناب توحیدی به مردم معرفی می کند.

مساجد با رویکرد معماری هنر اسلامی توانسته است بسیاری از انسان ها را به باورهای فطری خود رهنمون نماید و حس دین باوری و خدامحوری را در روح بشر زنده نگهدارد.

قدمگاه پیامبران؛ و امامان: در برخی مساجد و مقدس شدن این مکان ها به عنوان جلوه گاه آثار و تمدن انسانی می تواند گامی در راستای تقریب مذاهب و ادیان نیز باشد. به عنوان نمونه هفتادپیامبر و هفتاد وصی پیامبر در «مسجد براه» در بغداد به اقامه نماز و عبادت پرداخته اند.

مسجد جامع أموی دمشق بر زمینی بنا شده است که قداست سه هزار ساله دارد. این مسجد هزار سال قبل از میلاد، معبد حداد(خدای تندر و طوفان) اقوام آرامی بود که در اوائل قرن اول میلادی، رومیان در این مکان معبدی برای پرستش «ژوپیترا» بنا کردند و در اواخر قرن چهارم میلادی، مکان مقدس مسیحیان شد و در سال ۶۳۶م، مسیحیان و مسلمانان به طور مشترک از آن استفاده می کردند. سپس مسجد فعلی در سال ۷۰۶ تا ۷۱۵م ساخته شد. در سال ۲۰۰۱م پاپ ژاپن پل دوم به عنوان اولین دیدار پاپ از یک مسجد اسلامی، از این مسجد دیدن کرد.

دیدگاه ها :

اغلب دانشمندان در بررسی تمدن و عوامل آن، دین را از عوامل و عناصر تمدن به شمار آورده اند و این بدان جهت بوده است که تاثیر دین در جامعه های بشری یک واقعیت غیر قابل انکار است در دوران معاصر علیرغم تغییرات اساسی در جوامع و شکل گیری ساختارهای نوین اجتماعی، دین همچنان حضور مؤثر و پیرنگی دارد. بدین صورت که نهادهای دینی که ساختار و قالب های حضور دین در جامعه را صورت بندی می کنند از اهمیت اساسی برخوردار می باشند. از طرفی باید به این مهم توجه داشت که تمدن اسلامی نوین بدون عمومی شدن عقلانیت اسلامی بوجود نمی آید؛ لذا اولین قدم در راه دستیابی به چنین هدفی ایجاد زمینه مناسب برای ترغیب و سوق دادن افکار عمومی جامعه به سمت شناخت و معرفت عمیق دینی در پرتو عقلانیت است. در این میان مساجد به عنوان یکی از مهمترین نهادهای دینی سهم اساسی را برعهده دارند؛ چرا که با توجه به پیشینه ی تاریخی خود در مورد ارائه کارکردهای گوناگون نشان داده اند توانایی رقابت با سازمان ها و نهادهای مدنی مدرن را دارا می باشند.

برخی از صاحب نظران در ارزیابی خود از دین نقش آن را مثبت ارزیابی و تصریح کرده اند که دین در ایجاد و تداوم تمدن بشری نقش اساسی ایفا نموده است. در برابر این گروه عده دیگری از صاحب نظران هستند که بجددین را عامل بازدارنده قافله بزرگ تمدن از پیشرفت تلقی نموده و مبارزه با آن را از ضروریان فردی و اجتماعی آدمی دانسته اند ولی اغلب

دانشمندان در بررسی تمدن و عوامل آن، دین را از عوامل و عناصر تمدن به شمار آورده اند و این بدان جهت بوده است که تاثیر دین در جامعه های بشری یک واقعیت غیر قابل انکار است؛ یعنی دین گذشته از اینکه خود را آسمانی و منتسب به موجود برتر از طبیعت می داند، در طول قرون و اعصار؛ در گستره عمر آدمی تاثیرات عمیق و شگرفی، بر جوامع بشری و به خصوص پیروان خود داشته است؛ بدین سبب در بررسی مسایل اجتماعی و انسانی، نادیده گرفتن عامل دین، به هر علتی که باشد، بی شک، نوعی تعصب جاهلانه و مخالفت با حقایق تاریخی و عینیت های خارجی تلقی خواهد شد البته در این ارتباط دیدگاههای مختلفی وجود دارد به طور مثال این اعتقاد وجود دارد که در نیمه دوم قرن بیستم نوعی از عقلانیت در جهان اسلام ظهور کرده است که اگر مقبولیت عمومی یافته و مراحل سیر تکاملی خود را طی کند بدون شک ((تمدن نوینی)) را به جهان عرضه خواهد کرد و این تمدن به لحاظ انتساب به اسلام به مراتب قوی تر از چیزی است که در تاریخ به اسم تمدن اسلامی از آن یاد می شود. زیرا آن تمدن پس از آغاز در زمان حیات پیامبر (ص) به سرعت راه دیگری در پیش گرفت!

از اینرو در دوران معاصر با توجه به سیطره عظیم تمدن غربی بر دنیا می بایست پیشقراولان عقلانیت اسلامی باید به دنبال شناخت و ارائه ساختارهای نوین تمدن اسلامی و تلاش در جهت مقبولیت عمومی آن باشند. اگر توفیقات دهه گذشته نبود بر این باور می شدیم که کار از کار گذشته است اما در بهمن ۱۳۵۷ معجزه بزرگ اتفاق افتاد! معلوم شد: می توان امواج سهمگین ظلمت غربی را با کیمیای حقیقت و نور نافذ آن پاره کرد و پشت سر گذاشت. تمدن اسلامی را نباید محصور در دنیای اسلام پنداشت، بلکه برای غرب نیز، هدیه ای برای دوران فرامردن خواهد بود. (لاریجانی، ۱۳۷۰: ۱۷)

تمدن لغتی عربی است از ریشه مدن، مدینه یعنی شهر از همین ریشه گرفته شده است ظاهراً از آن جهت شهر را مدینه گفته اند که مردم در آن اقامت دارند. تمدن مصدر است از باب تفعیل. بنابراین تمدن یعنی اسباب و اسالیب شهر نشینی اختیار کردن، شهر نشین شدن، خوی شهری گزیدن (ناس، ۱۳۷۰: ۲)

صاحب نظران واژه تمدن را با مفاهیم مختلفی تعریف کرده اند که چندان دور از معنای لغوی نیست. ویل دورانت در تاریخ تمدن خود می گوید: تمدن را به شکل کلی آن میتوان، عبارت از نظم اجتماعی دانست که در نتیجه آن خلاقیت فرهنگی امکان پذیر می شود و جریان پیدا می کند. در تمدن چهار رکن و عنصر اساسی میتوان تشخیص داد که عبارتند از: پیش بینی و احتیاط در امور اقتصادی، سازمان سیاسی، سنن اخلاقی و کوشش در راه معرفت و بسط هنر. وی پس از تعریف تمدن و ذکر ارکان چهار گانه آن اضافه می کند: ظهور تمدن زمانی امکان پذیر است که هرج و مرج و نا امنی پایان پذیرفته باشد (دورانت، ج ۱: ۳)

دکتر شریعتی نیز تعریف دیگری از تمدن به صورت ذیل ارائه می دهد:

تمدن به معنای کلی عبارت است از مجموعه ساخته ها و اندوخته های معنوی و مادی جامعه انسانی. مقصود از ساخته های انسانی، آن چیزی است که در طبیعت در حال عادی وجود ندارد و انسان آن را می سازد. مقصود از اندوخته ها عبارت است از انباری از تجربه ها و داده ها، دانشها قرار داده ها و اختراعات گذشته یا دیگران که به جامعه به میراث میرسد. (شریعتی، ج ۱: ۵۶)

بنابراین با اتکا به چنین معانی از تمدن میتوان گفت که آنچه به عنوان میراث و فرهنگ دینی هزار ساله اسلامی به مسلمانان امروز رسیده است نیز در این تعریف می گنجد و چه بسا نسبت به مؤلفه های دیگر سهم اساسی و بنیانی تری

نیز داشته باشد. برای اثبات این مدعا و بحث ضرورت دارد که این میراث ارزشمند در قالب ساختار های نوین فکری و شناختی طرح و ابعاد مختلف آن بررسی شود.

در واقع تمدن اسلامی بدون عمومی شدن عقلانیت اسلامی بوجود نمی آید؛ لذا امروز وظیفه دانشمندان و روشنفکران مسلمان است که از یک سو در عقلانیت اسلامی به کاوش بپردازند و با اتکا به معارف فقهی و اصولی و همچنین با استفاده از دستاوردهای علمای اسلام در فلسفه، عرفان و حدیث و ... و معارفی که امروز بشر بدانها نائل شده، ماهیت عقلانی اسلام را کشف و اجزا و ارکان آن را دریابند و از سوی دیگر این معرفت را در حد مبانی و اصول که در عمل قابل کاربرد باشد برای عموم تشریح کنند. (لاریجانی، ۱۳۷۰: ۲۳)

اولین قدم در راه دستیابی به چنین هدفی ایجاد زمینه مناسب برای ترغیب و سوق دادن افکار عمومی جامعه به سمت شناخت و معرفت عمیق دینی است. وقتی افکار عمومی جامعه ضرورت چنین موضوعی را درک کند نخبگان و متولیان دینی چنین نیازی را با تولیدات علمی و معرفتی پاسخ خواهند داد و بستر مناسب برای استقرار چارچوبهای نوین معرفتی که منطبق بر اصول دینی و متناسب با جهان نوین است مهیا می شود. لذا همانطور که پیش از این نیز اشاره شد در این میان نهادهای دینی و پایگاههای اجتماعی وابسته به آنها یعنی مساجد سهم اساسی را برعهده دارند؛ چرا که با ارائه کارکردهای گوناگون توانایی رقابت با سازمان ها و نهادهای مدنی مدرن، را نشان داده اند.

به طور مثال در ایران این کارکردها به ویژه در سه حوزه رسانه ای ارتباطی، حمایتی پشتیبانی و فرهنگی هویتی باعث شد که فرهنگ و ایدئولوژی انقلابی شیعه به گفتمان غالب و رایج در جامعه بدل شود و انقلابی اسلامی در ایران شکل بگیرد. انقلابی که هر چند در عصری مدرن و در زمانه به حاشیه رفتن دین از سیاست و اجتماع شکل گرفت اما از تمامی نهادها و نهادهای مذهبی بهره جست و شگفتی صاحب نظران و تحلیل گران مسائل سیاسی را برانگیخت.

"حسین هیکل" در این باره می نویسد: «در کشورهای اسلامی نهادی به چشم می خورد که قدرت، قادر به دسترسی بدان نمی باشد و آن نهاد مسجد است. با این نهاد نمی توان مذاکرات پنهانی داشت و یا به آن رشوه داد، زیرا انجام چنین عملی به مثابه توهین به عمیق ترین و گرامی ترین اعتقادات مردم است. مسجد برای اجتماع مردم مکانی فراهم آورد که حتی از دسترس مؤثرترین پلیس مخفی به دور است. مردم به قیمت جانشان از مسجد دفاع می کنند. مذهب به گرد زندگی مردم عادی یک حصار امنیت می کشد که مسجد و قرآن سمبل های آن به شمار می روند» (هیکل، ۱۳۶۳: ۲۳۶).

همچنین "جان.دی استمپل" از کارشناسان سفارت آمریکا در مورد نقش مساجد در حرکت انقلابی مردم ایران می نویسد: «یک جنبه مهم رشد حرکت انقلابی، مشارکت دائمی و فزاینده سازمان های شیعی مذهب ایرانیان در جنبش بوده است. در کشور ۳۵ میلیونی ایران تقریباً ۸۰ تا ۹۰ هزار مسجد و ۱۸۰ تا ۲۰۰ هزار روحانی وجود دارد و سریع ترین و مطمئن ترین راه برای رساندن پیام از شهری به رهبران شهر دیگر از طریق شبکه مساجد انجام می گرفت» (استمپل، ۱۳۷۸).

نتیجه گیری

چنانچه در آغاز این نوشتار اشاره شد؛ در دوران معاصر علیرغم تغییرات اساسی در جوامع و شکل گیری ساختارهای نوین اجتماعی، دین همچنان حضور مؤثر و پرنرنگی دارد. بدین صورت که نهادهای دینی که ساختار و قالب های حضور دین در جامعه را صورتبندی می کنند از اهمیت اساسی برخوردار می باشند در جوامع اسلامی مساجد از مهمترین این نهادها می باشند. که از بدو تأسیس حکومت اسلامی از سوی رسول اکرم (ص) سنگ بنای آن نهاده شده و پس از رحلت ایشان نیز تا به امروز از سوی حاکمیت بلاد اسلامی و مسلمانان به عنوان محوریت فعالیتهای مختلف دینی، سیاسی و اجتماعی مورد توجه بوده است. بر طبق منابع و متون تاریخی، نخستین مراکز تعلیم و تربیت در اسلام، مسجد و محور این آموزش و پرورش قرآن کریم بوده است. اگر چه مساجد معمولاً در اولین نگاه به عنوان مکانهای مقدس و کانونهای عبادت و انجام اعمال و مراسم مذهبی در نظر گرفته می شوند، اما از کارکردهای مختلف آن در طول تاریخ نمیتوان چشم پوشی نمود. کارکردهایی که در دوران معاصر نیز به قوت خود باقی اند.

بنابراین امروزه مساجد هر چند که به عنوان نهادهای سنتی در جامعه قلمداد می شوند، اما با ارائه کارکردهای مثبت و متناسب با نیاز روز جامعه می توانند همسطح با رسانه های مدرن و چه بسا پیشروتر ظاهر شوند چراکه بواسطه ارتباطات مستقیم میان ارتباط گران و مخاطبان، روابط چهره به چهره و دریافت بازخوردهای فوری و تأثیرات عاطفی و احساسی و همچنین ایجاد شرایط روحی و روانی خاص برای مخاطب، در ساخت ارتباطی ویژه اشان، به لحاظ آموزش و انتقال مفاهیم و معارف دینی، دارای قدرت رسانه ای قابل توجهی اند و می توانند به عنوان نقطه اتکا و مرکز ثقل سازمان جامعه به ایفای نقش بپردازند و بنیانهایی اساسی یک تمدن نوین اسلامی را پایه ریزی کنند.

همانطور که قبلاً بیان شد تمدن به معنای کلی عبارت است از مجموعه ساخته ها و اندوخته های معنوی و مادی جامعه انسانی.

بنابراین با اتکا به چنین معانی از تمدن میتوان گفت که آنچه به عنوان میراث و فرهنگ دینی هزارساله اسلامی به مسلمانان امروز رسیده است نیز در این تعریف می گنجد و چه بسا نسبت به مؤلفه های دیگر سهم اساسی و بنیانی تری نیز داشته باشد. البته برای اثبات و عینیت دادن به این مدعا ضرورت دارد که این میراث ارزشمند در قالب ساختارهای نوین فکری و شناختی طرح و ابعاد مختلف آن بررسی شود.

در واقع تمدن اسلامی بدون عمومی شدن عقلانیت اسلامی بوجود نمی آید؛ لذا امروز وظیفه دانشمندان و روشنفکران مسلمان است که از یک سو در عقلانیت اسلامی به کاوش بپردازند و با اتکا به معارف فقهی و اصولی و همچنین با استفاده از دستاوردهای علمای اسلام در فلسفه، عرفان و حدیث و ... و معارفی که امروز بشر بدانها نائل شده، ماهیت عقلانی اسلام را کشف و اجزا و ارکان آن را دریابند و از سوی دیگر این معرفت را در حد مبانی و اصول که در عمل قابل کاربرد باشد برای عموم تشریح کنند.

اولین قدم در راه دستیابی به چنین هدفی ایجاد زمینه مناسب برای ترغیب و سوق دادن افکار عمومی جامعه به سمت شناخت و معرفت عمیق دینی است. وقتی افکار عمومی جامعه ضرورت چنین موضوعی را درک کند نخبگان و متولیان دینی چنین نیازی را با تولیدات علمی و معرفتی پاسخ خواهند داد و بستر مناسب برای استقرار چارچوبهای نوین معرفتی که منطبق بر اصول دینی و متناسب با جهان نوین است مهیا می شود. لذا همانطور که پیش از این نیز اشاره شد در این

میان نهادهای دینی مانند مساجد سهم اساسی را برعهده دارند؛ چرا که با ارائه کارکردهای گوناگون توانایی رقابت با سازمان ها و نهادهای مدنی مدرن، را نشان داده اند..

مساجد به ویژه در سه حوزه رسانه ای ارتباطی، حمایتی پشتیبانی و فرهنگی هویتی، توانایی دارند که فرهنگ و ایدئولوژی نوین شیعه را به گفتمان غالب و رایج در جامعه بدل سازد. گفتمانی که هر چند در عصر مدرن و در زمانه به حاشیه رفتن دین از سیاست و اجتماع شکل گرفته است ولی همچنان با قدرت و پویا در مسیر رشد و بالندگی قرار دارد و روز به روز با مقبولیت عمومی بیشتر مواجه می شود.

با توجه به چنین چشم انداز و دور نمایی از آینده، مطالعه پیرامون مسائل مسجد یک ضرورت فوری در تمام جوامع اسلامی است؛ چرا که شواهد نشان می دهد که کارکرد ها ی مساجد در عصر نوین تغییر یافته اند اگرچه این تغییرات در کناره‌میت یافتن و احیای جایگاه و نقش مسجد در جهان بوده است. به طور کلی، مسجد موضوعی بکر و دست نخورده برای پژوهش است؛ مطالعات مربوط به این حوزه نسبت به نیاز روز جامعه بسیار اندک صورت گرفته است ولی با اینحال نتایج بدست آمده از آنها تا حدی مسیر پیش رو را مشخص ساخته است؛ به طور مثال با بررسی هایی که "حداد" و "لومیس" در مورد مساجد انجام داده اند نکات راهگشای روش شناختی را در این ارتباط مطرح کرده اند که تاحدی میتواند الهام بخش مطالعات آتی باشد. آن چه که مسلم است این نوشتار همان طور که از عنوان نیز پیداست تنها در آمدی است بر جایگاه مسجد در تمدن اسلامی که نگارنده در حد بضاعت اندک خود آن را به رشته تحریر در آورده است و بدیهی است که مسجد و ابعاد آن عظیم تر از آن است که بتوان به متونی چون این متن اکتفا کرد و بلکه همت پژوهشگران برجسته ای را می طلبد تا هر چه بیشتر در روشن کردن این جایگاه در تمدن اسلامی بکوشند.

منابع

۱. احمد اشرف، موانع تاریخی رشد سرمایه داری در ایران، دوره قاجاریه (تهران، پیام، ۱۳۵۹)،
۲. الیاده، میرچا ۱۳۷۲، رساله در تاریخ ادیان، ترجمه جلال ستاری تهران: سروش
۳. علیرضا (ازغندی) تاریخ تحولات سیاسی - اجتماعی ایران، چ اول (تهران، سمت، ۱۳۷۹)، ج ۱، ص ۱۳۰
۴. بهار، مهری، ابژه های دینی، تلویزیون و سکولاریسم، همایش دین و رسانه ۱۳۸۴
۵. خندان، محسن (۱۳۷۴) تبلیغ اسلامی و دانش ارتباطات اجتماعی. تهران: سازمان تبلیغات اسلامی

۶. آلون تافلر، جابجایی در قدرت، ترجمه: شهین دخت خوارزمی، چ چهارم (تهران، مترجم، ۱۳۷۲)، ص ۵۴۳
۷. جان.دی. استمپل، درون انقلاب ایران، ترجمه: منوچهر شجاعی (تهران، رسا، ۱۳۷۸)، ص ۶۸
۸. حر عاملی، محمد بن حسن، ه.ق ۱۰۷۲ وسائل الشیعه الی تحصیل الشریعه. ج ۵. قم
۹. رزمجو، جمال حسینی، رضا، ۱۳۸۹، منبراولین رسانه تاریخ اسلام، روزنامه جام جم، شماره ۶۵
- محمد بن جریر، تاریخ طبری، ه.ش ۱۳۵۲ نشر اساطیر ۱۰-طبری
۱۱. ابن کثیر (اسماعیل بن عمر)، سیره ابن کثیر، ج ۱، ص ۳۸۳
۱۲. ولایتی، کریم، ۱۳۸۱، نقش دین در ایجاد و تداوم تمدن، دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تبریز شماره ۱۸۳ و ۱۸۴
۱۳. همایی، جلال الدین، ۱۳۶۳، تاریخ علوم اسلامی، تهران، نشر هما، چاپ اول
۱۴. حسنین هیکل، ایران: روایتی که ناگفته ماند، ترجمه: حمید احمدی (تهران، الهام، ۱۳۶۳)، ص ۲۳۶
۱۵. ناس، جان، ۱۳۷۰ تاریخ ادیان، ترجمه علی اصغر حکمت، سازمان انتشارات و آموزش انقلاب اسلامی
۱۶. مطهری، مرتضی، ۱۳۵۹، خدمات متقابل اسلام و ایران، صدرا، قم، چاپ نهم
۱۷. مهاجرانی، سید عطاء الله، ۱۳۷۵، تمدن نوین اسلامی، فصلنامه راهبرد، شماره ۱۲، زمستان
۱۸. حمید مولانا، گذر از نوگرایی، ترجمه یونس شکرخواه (تهران، مرکز تحقیقات رسانه ها، ۱۳۷۱)، ص ۸۵
۱۹. لاریجانی، محمد جواد، ۱۳۷۰، تمدن نوین بر اساس عقلانیت اسلامی، نشریه مجلس و پژوهش، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
۲۰. نیکی. آر.کدی، بررسی تطبیقی انقلاب مشروطه و انقلاب اسلام، ترجمه: حسینعلی نودری، روزنامه ایران، ش ۴۶۵، تاریخ ۱۳۷۵/۶/۱۸، ص ۶
۲۱. احمد نقیب زاده، تأثیر فرهنگ ملی بر سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، چ ۱ (تهران، وزارت خارجه، ۱۳۸۱)، ص ۲۰۴
۲۲. فاضلی، نعمت الله، ۱۳۸۷، مدرنیته و مسجد، پژوهشنامه علوم انسانی و اجتماعی، ویژه نامه پژوهش های اجتماعی
۲۳. زکریایی، محمد علی، ۱۳۷۴، اندیشه موضوعی دکتر علی شریعتی: دفتر چهارم فلسفه و جامعه شناسی سیاسی، تهران: انتشارات اله